

Sokratis M. Koniordos (forthcoming-2010), "The discussion of public sociology and sociology in Greece", to be published in Kousis, M., Samatas, M., and Koniordos, S. (eds), *Power and Society: Offerings to Constantine Tsoukalas*, Athens, Kastaniotis publisher, pp. 227-50 (in Greek).

Contact: Sokratis M. Koniordos,
Dept. of Sociology, University of Crete,
E-mail: skoni@social.soc.uoc.gr

Abstract in English

This paper discusses the issue of public sociology and its relevance for the development of sociology in Greece. Public sociology concerns a problematic that initially was raised and taken up in the context of US sociology; subsequently the discussion was globalised. It has triggered a continuing multifaceted discussion about sociology's character, role, importance, and future. The challenge posed by public sociology is, I think, a very good reason for one to rethink the developmental path of sociology in specific countries and societies for purposes of ascertaining the discipline's failures and successes, in this instance in Greece. In what follows I will outline some issues in relation to public sociology in general. This is followed by a summary review of sociology's trajectory in Greece over the last one hundred years. It will lead me to argue that, notwithstanding its importance, in my opinion public sociology, which is well established in this specific socio-political context, is not and should not be the first priority for sociologists in this part of the world. Rather, my point is that with respect to Greece, the "key" for an overall better sociology -- one that is more effective in deciphering and explaining social phenomena, one that provides socially relevant information and advice -- lies elsewhere. It is to be found in the organizational upgrading of sociology, the unfolding of socially beneficial sociological research alongside the comprehensive advancement of professional sociology.

Η Συζήτηση για την Δημόσια Κοινωνιολογία και η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα

Σωκράτης Μ. Κονιόρδος

Εισαγωγή

Στο παρόν κείμενο θα ασχοληθώ με το ζήτημα της *δημόσιας κοινωνιολογίας* και την ανάπτυξη της κοινωνιολογίας στην Ελλάδα. Η δημόσια κοινωνιολογία αφορά μία προβληματική που αρχικά τέθηκε στα πλαίσια της αμερικανικής κοινωνιολογίας και η οποία αποτέλεσε αφορμή αλλά και αίτιο μίας συνεχιζόμενης πολύπλευρης συζήτησης αναφορικά με τον χαρακτήρα και τον ρόλο της κοινωνιολογίας και των κατευθύνσεών της. Η πρόκληση της δημόσιας κοινωνιολογίας αποτελεί, νομίζω, ένα πρώτης τάξεως λόγο να αναστοχαστεί κανείς την πορεία ανάπτυξης της κοινωνιολογίας και στη χώρα μας. Στη συνέχεια, θα παρουσιάσω ορισμένα στοιχεία αναφορικά με την δημόσια κοινωνιολογία γενικά. Ακολουθεί μία εντελώς συνοπτική, αλλά και αποσπασματική, ανασκόπηση της τροχιάς ανάπτυξης της κοινωνιολογίας στην Ελλάδα κατά τα τελευταία 100 έτη, η οποία με οδηγεί να επιχειρηματολογήσω ότι κατά τη γνώμη μου η δημόσια κοινωνιολογία δεν αποτελεί πρώτη προτεραιότητα για την κοινωνιολογία. Αντίθετα, υποστηρίζω πως το «κλειδί» για μία καλύτερη γενικά κοινωνιολογία στην Ελλάδα βρίσκεται στην *οργανωτική* αναβάθμιση της κοινωνιολογίας και της κοινωνιολογικής έρευνας με την ολόπλευρη προώθηση της επαγγελματικής κοινωνιολογίας (professional sociology).

Δημόσια Κοινωνιολογία

Είναι ο πέμπτος χρόνος από την επίκληση του Michael Burawoy κατά την προεδρική του ομιλία στην αμερικανική κοινωνιολογική εταιρία (American Sociological Association – ASA) για την ανάγκη για τους κοινωνιολόγους στις ΗΠΑ να εξετάσουν την υιοθέτηση και το προχώρημα αυτού που ο ίδιος ονόμασε δημόσια κοινωνιολογία. Για τον Burawoy, η «δημόσια κοινωνιολογία επιδιώκει τον εμπλουτισμό της σχετικής με ηθικά και πολιτικά ζητήματα δημόσιας συζήτησης ενσταλάζοντάς τα με κοινωνιολογική θεωρία και έρευνα» (Burawoy, 2004a: 1603).¹ Αυτό που προτείνει είναι να μεταφερθούν τα ευρήματα της κοινωνιολογίας, οι ιδέες και οι θεωρίες της από το ακαδημαϊκό πλαίσιο σε ευρύτερα ακροατήρια μη-ειδικών, συνολικά στην κοινωνία των πολιτών (Burawoy 2009: 451).

---

¹ Ο Michael Burawoy έχει δημιουργήσει μία βάση δεδομένων στην οποία περιλαμβάνει τόσο δικά του κείμενα όσο και άλλων κοινωνιολόγων, τα οποία αναφέρονται στη δημόσια κοινωνιολογία (public sociology), διαθέσιμη από <<http://burawoy.berkeley.edu/PS.Webpage/ps.papers.htm>> .

Αλλού και με επιτεινόμενη έμφαση ο Burawoy θα υποστηρίξει ότι η δημόσια κοινωνιολογία είναι μία κοινωνιολογία «στρατευμένη» (engaged) στους εργατικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς αγώνες (Burawoy 2007: 7, 2008a). Συγκεκριμενοποιώντας τις απόψεις του, θα εκφραστεί και υπέρ αυτού που θα αποκαλέσει *οργανική δημόσια κοινωνιολογία*. Ο Burawoy, αντλώντας από τις γκραμισιανές έννοιες της ηγεμονίας και του οργανικού διανοούμενου, θεωρεί πως η τελευταία προχωρεί πέρα από το προστατευμένο ακαδημαϊκό περιβάλλον της αυτορυθμιζόμενης επαγγελματικής κοινωνιολογίας. Η οργανική δημόσια κοινωνιολογία απευθύνεται σε θυλάκους της κοινωνίας των πολιτών οι οποίοι αντιμετωπίζουν απτά και συγκεκριμένα προβλήματα και σε άμεση σχέση μαζί τους διαμορφώνει τις παρεμβατικές της προτάσεις. Την αντιδιαστέλλει δε στην παραδοσιακή δημόσια κοινωνιολογία, την οποία ταυτίζει με την στάση του C.W. Mills στην *Κοινωνιολογική Φαντασία*. Δηλαδή, τη στάση του ανεξάρτητου διανοούμενου που δια της κοινωνιολογικής φαντασίας επιτυγχάνει την αντικειμενοποίησή του (objectified), όπως θα έλεγε ο Neil Smelser (2008), προκειμένου να διατηρήσει την απαραίτητη απόσταση από το αντικείμενο της μελέτης του (δες, Mills, 1974).

Όμως, τον Mills τον ψέγει ο Burawoy, θεωρώντας πως η δημόσια κοινωνιολογία του πρώτου διακατέχεται από μία αφ' υψηλού, ελιτίστικη αντίληψη: απευθύνεται στις ελίτ και στις μάζες των πασχόντων κοινωνικώς προκειμένου να τους παραδώσει τις υποδείξεις του με βάση τα πορίσματα των ερευνών του· δεν διαμορφώνει το τι θα πρέπει να γίνει, μαζί με αυτούς, όπως με σαφήνεια υπαινίσσεται (Burawoy, 2007 2008b).

Για τον Burawoy η δημόσια κοινωνιολογία είναι/αποτελεί μία μόνον όψη, μία κατεύθυνση, της συνολικής κοινωνιολογίας. Πέραν αυτής, ο καταμερισμός εργασίας των κοινωνιολογικών κατευθύνσεων (που είναι διάφορος των υποκλάδων της κοινωνιολογίας) περιλαμβάνει την κοινωνιολογία την σχετιζόμενη με τις πολιτικές, την επαγγελματική και την κριτική κοινωνιολογία. Ενώ λοιπόν έχει νόημα, όπως επιχειρηματολόγησε, να γίνει διάκριση ανάμεσά τους, απ' την άλλη πλευρά, δεν υπάρχουν σινικά τείχη –απόλυτοι διαχωρισμοί– ανάμεσα σ' αυτές τις κοινωνιολογικές κατευθύνσεις.

Μάλιστα ο Burawoy, θα δώσει ιδιαίτερη έμφαση προκειμένου να υπογραμμίσει την συμπληρωματικότητα αλλά και την εκ των ουκ άνευ σημασία όλων των κοινωνιολογικών συστατικών για την εκδήλωση και την λειτουργία του κάθε ενός χωριστά (2005: 319). Αυτό το κάνει αδιαφορώντας για το αν θα του επικολληθεί η ετικέτα του οπαδού των συστημάτων, πράγμα το οποίο και επισυμβαίνει (δες σχετικά το ενδιαφέρον αναλυτικό κείμενο του Holmwood, 2007).²

Τη διακήρυξη του Burawoy ακολούθησε μία πλούσια και γόνιμη συζήτηση, η οποία κατά πρώτον αναπτύχθηκε στο αμερικανικό πλαίσιο, ανάμεσα στα τμήματα και στα μέλη της ASA, ενώ στη συνέχεια είχε ιδιαίτερη απήχηση στην κοινωνιολογική κοινότητα του Ηνωμένου Βασιλείου. Στο τελευταίο, η επιθεώρηση *British Journal of*

---

² Να σημειωθεί πως ο John Holmwood (2007) εντοπίζει ενδιαφέρουσες αντιστοιχίες με το τετραπλό σχήμα των κοινωνιολογικών κατευθύνσεων του Burawoy ως προς το παρσονικό σχήμα (AGIL).

Sociology, καθώς και η Βρετανική Κοινωνιολογική Εταιρία (British Sociological Association – BSA) δια του περιοδικού της *Sociology*, ανέλαβαν το καθήκον να οργανώσουν τη συζήτηση ανάμεσα στους υποστηρικτές και τους σκεπτικιστές που επιδιώκουν να εξετάσουν και να διαλευκάνουν τη σχετικότητα και το περιεχόμενο της δημόσιας κοινωνιολογίας για την χώρα τους αλλά και ευρύτερα ως κοινωνιολογικό είδος. Καθώς και άλλες τόσο εθνικές (λ.χ. η γερμανική κοινωνιολογική εταιρία) όσο και διεθνείς κοινωνιολογικές εταιρίες, π.χ. η σκανδιναβική (Nordic), αποφάσισαν να συμμετάσχουν στην συζήτηση και όντως ενεπλάκησαν σ' αυτή, έτσι λοιπόν η συζήτηση για τη δημόσια κοινωνιολογία σαφώς διευρύνθηκε. Φαίνεται δε πως αγγίζει την παγκόσμια κοινωνιολογική κοινότητα καθώς και η Διεθνής Κοινωνιολογική Εταιρία (International Sociological Association – ISA) ενεπλάκη διοργανώνοντας μία σημαντική εκδήλωση στη Βαρκελώνη το Σεπτέμβριο του 2008, το πρώτο φόρουμ κοινωνιολογίας, όπου ενεργός ήταν ο ρόλος του Burawoy αλλά και 2,500 και πλέον κοινωνιολόγων-συνέδρων απ' όλο τον κόσμο (δες *Footnotes* 2008). Έτσι, μπορεί να υποστηριχθεί πως η δημόσια κοινωνιολογία και η σχετική μ' αυτήν συζήτηση έχει πλέον εμφανώς παγκοσμιοποιηθεί και είναι αναμενόμενο να αποτελεί σταθερό σημείο αναφοράς για την εν γένει κοινωνιολογία κατά τη διάρκεια του αιώνα που διανύουμε.

Κεντρικά στοιχεία της συζήτησης έχουν αναδειχθεί εκείνα που αφορούν στο πρόβλημα της αυτονομίας ή μη καθεμιάς εκ των τεσσάρων κοινωνιολογικών κατευθύνσεων, όπως και οι μεταξύ τους σχέσεις· τα όρια της δημόσιας κοινωνιολογίας σε σχέση προς την πολιτική πρακτική· η οργανική διάσταση της δημόσιας κοινωνιολογίας ως προς την κοινωνία των πολιτών· η αντικειμενικότητα της κοινωνιολογικής γνώσης· η ανταπόκριση και χρήση της παραγόμενης κοινωνιολογικής γνώσης από τις ποικίλες ελίτ· η σχέση δημόσιας κοινωνιολογίας και κρίσης· η σύγκρουση της κοινωνιολογίας έτσι όπως έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του έθνους-κράτους με ζητήματα που την ξεπερνούν, όπως οι κοινωνικές ανισότητες που ενεργοποιούνται σε ένα ευρύτερο παγκόσμιο επίπεδο· ο επαναπροσδιορισμός της κοινωνιολογικής φαντασίας και άλλα.

Νομίζω πως στην περί δημόσιας κοινωνιολογίας συζήτηση θα πρέπει κανείς να λάβει υπόψη του δύο παράγοντες υποβάθρου, οι οποίοι συνήθως δεν αναφέρονται. Ο ένας είναι η ριζοσπαστική παράδοση της αμερικανικής κοινωνιολογίας, όπου κατά περιόδους έχουν εμφανιστεί κινήματα που διεκδικούν μία λιγότερο γραφειοκρατική, περισσότερο ουμανιστική και πιο προσανατολισμένη προς την παρέμβαση με τα κοινωνικά κινήματα, τους κοινωνικά πάσχοντες και το *grosso popolo* (δες σχετικά Σαματάς 1999). Απ' αυτή την άποψη, η δημόσια κοινωνιολογία στο αμερικανικό πλαίσιο αποτελεί μία εξέλιξη και συζήτηση σε γνώριμο έδαφος.

Ο άλλος παράγοντας είναι ο περιθωριακός ρόλος (και ίσως-ίσως ο επαρχιωτισμός) της αμερικανικής κοινωνιολογίας αναφορικά με τα δημόσια πράγματα και τη δημόσια σκηνή στις ΗΠΑ, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη ο πολύ κεντρικός και δημόσιος ρόλος της οικονομικής επιστήμης στην χώρα αυτή, η οποία ειρήσθω εν παρόδω έχει και ρητά υπεισέλθει σε παραδοσιακά κοινωνιολογικά πεδία δια του οικονομικού ιμπεριαλισμού (δες σχετικά Κονιόρδος 2008). Σχετικά, ο George Ritzert (2006) σημειώνει την σημαντική απόσταση που χωρίζει τους αμερικανούς κοινωνιολόγους στη σχέση τους με τα ΜΜΕ της χώρας τους από την θεωρούμενη απ'

αυτόν ιδιαίτερα ευμενή υποδοχή και τη συχνή-πυκνή αναφορά και παραπομπή των βρετανικών ΜΜΕ στους βρετανούς κοινωνιολόγους και στο έργο τους και συνολικά στην κοινωνιολογία. Από την πλευρά τους οι βρετανοί κοινωνιολόγοι μάλλον «ζηλεύουν» την περίοπτη θέση της κοινωνιολογίας και ευρύτερα των διανοούμενων στη Γαλλία. Είναι αυτός ο ειδικός ρόλος των διανοούμενων στα δημόσια πράγματα της Γαλλίας, όπου χαίρουν υψηλότατο κύρος και σαφώς αποτελούν πρότυπο προς μίμηση που η συζήτηση για την (αμερικανική αρχικά) δημόσια κοινωνιολογία φέρνει στο προσκήνιο, αν και με διαφορές.

Από τις συνεχιζόμενες συζητήσεις προκύπτει ότι η ενασχόληση με τη δημόσια κοινωνιολογία έχει σε κάθε χώρα ως αφετηρία μία αποτίμηση του τι έχει επιτευχθεί έως τώρα, ουσιαστικά στο εθνικό επίπεδο. Με βάση αυτή την αποτίμηση, προσδιορίζονται και διατυπώνονται τα καθήκοντα που ορθώνονται. Κατά περίπτωση στα καθήκοντα περιλαμβάνονται το άνοιγμα της κοινωνιολογίας σε συγκεκριμένα επίκαιρα-τρέχοντα θέματα, προβλήματα και ανησυχίες, τα οποία μπορούν να εκτιμηθούν και να οργανωθεί η αντιμετώπισή τους, ή στην ενίσχυση αυτής ή της άλλης διάστασής της. Σχετικά και παραδειγματικά αξίζει να δει ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης την ανταλλαγή απόψεων ανάμεσα στον Bryan S. Turner (2006a, 2006b) και άλλους στοχαστές, όπως οι Neil Smelser (2006), ο George Ritzer (2006) για τους δημόσιους διανοούμενους στο βρετανικό αλλά και το ευρύτερο κοινωνιολογικό πλαίσιο.³ Εξάλλου, συνάφεια έχουν τα σχόλια του Ulrich Beck (2005) για τη χρήση των κοινωνιολογικών πορισμάτων από αυτούς που δεσπόζουν στο δημόσιο χώρο, και οι απόψεις της Elena Zdranomslova (2008) αναφορικά με τις ζυμώσεις και εξελίξεις στην κοινωνιολογία της σύγχρονης Ρωσίας που προκάλεσε η συζήτηση εκεί για τη δημόσια κοινωνιολογία, αλλά και άλλων πολλών συγγραφέων (δες σχετικά την υποσημείωση 1). Οι απαντήσεις που έδωσε ο M. Burawoy (2005b) και η συμμετοχή στη συνέχιση της ανταλλαγής απόψεων, μεταξύ άλλων και των Alain Touraine (2007), του John Holmwood (2007) και του Alberto Martinelli (2008) που άσκησαν τη δική τους κριτική στις απόψεις του Burawoy, έδωσαν συνέχεια στην όλη συζήτηση η οποία και παραμένει σε εξέλιξη κατά τρόπο νομίζω δημιουργικό καθώς τα επιχειρήματα αναπτύχθηκαν περαιτέρω (δες Burawoy 2007, 2008a, 2008b, 2009).

Η Ανάπτυξη της Κοινωνιολογίας στην Ελλάδα – περιληπτική επισκόπηση

Στο τμήμα που ακολουθεί θα περιοδολογήσω τη πορεία της κοινωνιολογίας στην Ελλάδα διακρίνοντας τις εξής αδρές περιόδους: 1908-μέσα δεκαετίας 1930 (καθεστώς Μεταξά), μέσα δεκαετίας 1930-αρχές δεκαετίας 1950, αρχές δεκαετίας 1950-μεταπολίτευση 1974 (με ημιπερίοδο τα έτη της δικτατορίας 1969-1974), μέσα δεκαετίας 1970-σήμερα.

---

³ Βλ. στις σελίδες της *British Journal of Sociology*, τεύχη 2, 3 τόμου 57 (2006) και τεύχος 3 τόμου 56 (2005), καθώς και νωρίτερα τεύχη του 2004. Επίσης το τεύχος 5, τόμος 41, (2007) του περιοδικού *Sociology*.

Η εμφάνιση της κοινωνιολογίας στη σύγχρονη Ελλάδα ξεκινά κατά την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα όταν, το 1908, ιδρύθηκε ο πρώτος κοινωνιολογικός σύνδεσμος, η «Κοινωνιολογική Εταιρία» (ΚΕ). Έχοντας ως επίκεντρό της τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου,⁴ ο σύνδεσμος αυτός προσέλκυσε μία μικρή ομάδα προβεβλημένων προσώπων, μερικοί εκ των οποίων στη συνέχεια έμελλε να διαδραματίσουν έναν πολύ ενεργό ρόλο στα πολιτικά πράγματα της χώρας. Από τη σύλληψή της η ΚΕ ήταν ταυτόχρονα, μία ομάδα συζήτησης ευαίσθητη και ασχολούμενη με τα κοινωνικά πράγματα και ένας οιονεί πολιτικός όμιλος. Μερικοί ερευνητές, όπως ο Α. Κύρτσης (1998: 315), σημειώνουν ότι αποτελούσε πολιτικό κόμμα· κόμμα προσωπικοτήτων, θα συμπλήρωνα.⁵

Πάντως, η *contra* Weber (1970a, 1970b) ταύτιση επιστήμης (κοινωνιολογίας) και της πολιτικά χρωματισμένης κοινωνικής μεταρρύθμισης, σήμαινε πως η απαραίτητη αυτονομία από εξω-επιστημονικές παρεμβάσεις είχε καταποντιστεί εξ αρχής. Σήμαινε πως η ελληνική κοινωνιολογία, ήδη από το ξεκίνημά της, είχε καταστεί υποχείριο εξω-επιστημονικών επιδιώξεων. Το στοιχείο αυτό, όπως θα φανεί και στη συνέχεια, απέκτησε μονιμότητα και έχει επιδράσει αρνητικά στην εξέλιξη της κοινωνιολογίας στον Ελληνικό χώρο.

Το 1916 η ΚΕ μετονομάστηκε σε «Εταιρία Κοινωνικής και Πολιτικής Επιστήμης» (ΕΚΠΕ) και διεύρυνε το αντικείμενό της και τον ρόλο της αναλαμβάνοντας την συζήτηση και προώθηση της κοινωνικο-επιστημονικής οπτικής γενικά. Η νέα εταιρία ενεπλάκη στην μετάφραση ορισμένων έργων διαπρεπών Γερμανών (αλλά και Γάλλων) κοινωνιολόγων στην ελληνική, όπως, λ.χ. του Μαξ Βέμπερ ή του Γκέοργκ Ζίμελ.⁶

Ειδικότερα, μετά τον κατακλυσμό που επέφερε η στρατιωτική ήττα του 1922, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, η ΕΚΠΕ συζητούσε και καλλιεργούσε μία δημόσια κοινωνιολογία, την οποία διέκρινε ένας προσανατολισμός προς ζητήματα πολιτικής κοινωνιολογίας. Ακόμα, η ΕΚΠΕ εξέδωσε ένα περιοδικό, το *Αρχαίον Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών* που, μάλλον ή ήττον, διατήρησε την περιοδικότητά του. Τα μέλη της ΕΚΠΕ προώθησαν με άρθρα σε εφημερίδες την ευρύτερη συζήτηση ζητημάτων που αφορούσαν την κοινωνιολογία, αλλά επίσης αναφέρονταν σε κοινωνικά προβλήματα και στο ζητούμενο του εκσυγχρονισμού της

---

⁴ Ο Αλέξανδρος Κύρτσης, ο οποίος έχει μελετήσει συστηματικά τη σχέση της κοινωνιολογίας και πολιτικής ιδεολογίας στον Αλέξανδρο Παπαναστασίου, υπογραμμίζει τη σημασία που έχει για αυτή τη σχέση το γεγονός πως ο τελευταίος είχε υπάρξει φοιτητής του Γκ. Ζίμελ, είχε δε ασχοληθεί και επηρεαστεί τόσο από το γερμανικό συνεταιριστικό κίνημα, όσο και από τον Φαβιανό σοσιαλισμό (προσωπική επικοινωνία με Αλ. Κύρτση, 04/07/2009).

⁵ Πραγματικά η ΚΕ ίδρυσε το 1910 το Λαϊκό Κόμμα που φαίνεται να αποτέλεσε την αριστερή πτέρυγα του Βενιζελισμού και ο Αλ. Παπαναστασίου εκλέγεται για πρώτη φορά βουλευτής μ' αυτό. Σχετικά με την ίδρυση του Λαϊκού Κόμματος από την ΚΕ, δες το ιδρυτικό καταστατικό στο, *Κοινωνιολογική Εταιρία 1910*: 236-7.

⁶ Το βασικό έργο για την κοινωνιολογία, τη διανόηση και την στενή τους σχέση με την πολιτική κατά τον μεσοπόλεμο είναι το Αλ. Κύρτση *Κοινωνιολογική Σκέψη και Εκσυγχρονιστικές Ιδεολογίες στον Ελληνικό Μεσοπόλεμο*, (1996).

χώρας. Ταυτόχρονα και παράλληλα με αυτή τη δραστηριότητα εμφανίστηκε επίσης μία προσπάθεια, η οποία εκτυλίχθηκε σταδιακά, να χαραχθεί μία ατραπός ανάμεσα στον Μαρξισμό και σε ένα ιθαγενές αμάλγαμα ενός κοινωνικο-τεχνολογικού εκσυγχρονιστικού πνεύματος που συνδυαζόταν με τη λατρεία των αρχαίων ελλήνων προγόνων (Kyrtsis 1998: 3, 6-7).

Αυτή η ζύμωση και η υπαινιχίσα εμπλοκή βασικών μελών της ΕΚΠΕ με την πολιτική, λ.χ. του Αλ. Παπαναστασίου, συνέβαλε στη δημιουργία των πρώτων ακαδημαϊκών θέσεων κοινωνιολογίας στην Ελλάδα. Πρώτα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (το οποίο ιδρύθηκε επί της πρώτης πρωθυπουργίας του Αλ. Παπαναστασίου το 1924), το 1927, και στη συνέχεια κατά τα πρώτα έτη της δεκαετίας του 1930, στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ιδρύθηκαν αντίστοιχα δύο έδρες στην κοινωνιολογία. Αυτές πληρώθηκαν από τον Αβροτέλη Ελευθερόπουλο –μετακινήθοντα από το πανεπιστήμιο της Ζυρίχης στην Ελβετία όπου δίδασκε φιλοσοφία– στο νέο, τότε, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ο Ελευθερόπουλος επρόκειτο να γίνει πρύτανης του και στη συνέχεια να απολυθεί το 1937) και τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Εξάλλου ο Ευάγγελος Λεμπέσης δίδαξε κοινωνιολογία στην Πάντειο το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1930 (Λαμπίρη-Δημάκη 2006: 6). Από την άλλη πλευρά θα πρέπει να αναγνωριστεί στον δικηγόρο Πέτρο Ζήση η έντονη δραστηριοποίηση για την διάδοση των κοινωνιολογικών ιδεών κατά το μεσοπολεμικό διάστημα με σχετική αρθρογραφία στον τύπο της εποχής (Α-Α. Κύρτσης, όπως αναφέρεται σε Λαμπίρη-Δημάκη 2000: 271-5).

Πάντως, στα μέσα της δεκαετίας του 1930, το 1937 για το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και το 1935 για το Πανεπιστήμιο Αθηνών, απαγορεύτηκε η διδασκαλία της κοινωνιολογίας σε πανεπιστημιακό επίπεδο και οι έδρες καταργήθηκαν. Εν τω μεταξύ, κατά το διανυθέν διάστημα από την ίδρυση έως την κατάργηση των δύο αυτών εδρών, δεν εμφανίστηκε ουσιωδώς κοινωνιολογική έρευνα που να έχει εμπειρικό προσανατολισμό. Αυτό που εμφανίστηκε ήταν η δημοσίευση ορισμένων αναλυτικών κειμένων, που πραγματικά αφορούσαν ζητήματα κοινωνιολογικού ενδιαφέροντος.⁷ Η κοινωνιολογία επρόκειτο να επανιδρυθεί ως ακαδημαϊκό γνωστικό αντικείμενο μόνο κατά τη δεκαετία του 1970 –με αρκετό δισταγμό– ενώ ως διακριτός επιστημονικός κλάδος απέκτησε υπόσταση στις αρχές της δεκαετίας του 1980.

Κοινωνιολογικός «μεσαιώνας»: 1937-αρχές δεκαετίας 1950

---

⁷ Τέτοια αναλυτικά κείμενα ήταν, τα *Αγροτικά* του Κώστα Κ. Καραβίδα (1931 [1978], *Αγροτικά: Έρευνα επί της οικονομικής και κοινωνικής μορφολογίας εν Ελλάδι και εν ταις γειτονικαίς Σλαυϊκαίς χώραις: Μελέτη συγκριτική, Εν Αθήναις: Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου* [3^η έκδοση, *Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, 1978.*]), του Αβροτέλη Ελευθερόπουλου *Ο Κοινωνικός Βίος των Ανθρώπων: Αρχή εξέλιξης και φύσις αυτού* (1930, *Θεσσαλονίκη: Εκ των έργων του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*), και του ίδιου το *Οικονομία και Φιλοσοφία: Ανάλυσις του Βίου των Ελλήνων και των Γερμανορρωμαϊκών Εθνών* (1931, Θεσσαλονίκη: Τύποις Μ. Τριανταφύλλου & Σίας). Ακόμα θα πρέπει να μνημονευτεί το έργο του Δημοσθένη Δανιηλίδη (1934), *Η Νεοελληνική Κοινωνία και Οικονομία*, Αθήνα, εκδότης Γ. Σαμαρόπουλος (επανεκδόθηκε το 1985 σε επιμέλεια του Β. Φίλια, Αθήνα, εκδόσεις Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη), ο οποίος και αυτός είχε σύνδεσμο με τον Α. Παπαναστασίου.

Κατά την ενδιάμεση «μεσαιωνική» περίοδο της οπισθοχώρησης (1937-αρχές της δεκαετίας του 1950), ορισμένα δοκίμια που είχαν μία μισο-κοινωνιολογική ή εν γένει κοινωνιολογίζουσα χροιά, όπως τα δοκίμια του Λεμπέση του 1941 (2006, 2001), καθώς και ένας ορισμένος μαρξισμός –πρωταρχικά Σταλινικής κατεύθυνσης–, κυριαρχούσαν στις συζητήσεις των κοινωνικών ζητημάτων. Παράλληλα, θα πρέπει να μνημονευθεί η ύπαρξη κοινωνικού προβληματισμού που διακατεχόταν από χριστιανικές θρησκευτικές αντιλήψεις.

Ειδικότερα, αυτός ο κοινωνιολογίζων μαρξισμός ήταν κατά κύριο λόγο απασχολημένος με την ερμηνεία ή επανερμηνεία των κοινωνικών γεγονότων και συμβάντων απ' τη δική του ιδιαίτερη οπτική γωνία και ήταν σε σχέση άμεση υπηρετική των κομματικά σχετιζόμενων πολιτικών επιδιώξεων. Υπήρξαν πάντως και ορισμένες εξαιρέσεις κατά τη διάρκεια των ετών. Ίσως από τις πιο σημαντικές να ήταν η περίπτωση του βιβλίου του οικονομολόγου Δ. Μπάτση για την *Βαρεία Βιομηχανία στην Ελλάδα* (1947), το οποίο παρουσίαζε κοινωνιολογικό ενδιαφέρον – σήμερα θα λέγαμε πως παρουσίαζε ενδιαφέρον από τη σκοπιά της κοινωνιολογίας της ανάπτυξης. Όμως, αυτοί οι μαρξιστές, καθώς ήταν αποκομμένοι –απαγορευμένοι– από τη δυνατότητα να επιχειρήσουν να διεξάγουν κοινωνική έρευνα λόγω των συνεχών ανώμαλων καθεστώτων και έκτακτων συμβάντων των δεκαετιών του 1930 (δικτατορία Μεταξά), 1940 (πόλεμος, κατοχή, και εμφύλιος πόλεμος) και 1950 (μετεμφυλιακό κράτος «λευκής» τρομοκρατίας), παρέμειναν απλές εξαιρέσεις.

Αναγέννηση της κοινωνιολογίας: αρχές δεκαετίας του 1950-μεταπολίτευση (1974)

Το ενδιαφέρον για την κοινωνιολογία αναζωπυρώθηκε κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960. Αφενός, έχει καταγραφεί πως άρχισαν παραδόσεις μαθημάτων κοινωνιολογίας στην ΑΣΣΟΕ, την Πάντειο και τη Γεωπονική Σχολή (σήμερα, αντίστοιχα, το Οικονομικό Πανεπιστήμιο, το Πάντειο Πανεπιστήμιο και το Αγροτικό Πανεπιστήμιο) με σημαντική απήχηση (Σορώκος 2003: 395-402).⁸ Αφετέρου, ιδρύεται το 1954 το ιδιωτικό «Κέντρο Κοινωνιολογικών Μελετών» που διευθύνει ο Κώστας Στεφανάκης, το οποίο και εκδίδει το 1957 το (βραχύβιο, δύο τεύχη μόνον) περιοδικό *Κοινωνιολογική Έρευνα* που διέυθυνε ο Ευάγγελος Κατσαρός. Ο ίδιος θα είναι ο εκδότης του επίσης βραχύβιου περιοδικού (δύο τεύχη) περιοδικού *Κοινωνιολογική Σκέψη*, που εξέδωσε το 1966 το Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών Αθηνών (ΚΚΕΑ) (Λαμπίρη-Δημάκη 2000: 275-6, 2003: 187-210).

Οπωσδήποτε, μεγάλη σπουδαιότητα είχε το ΚΚΕΑ που ιδρύθηκε με πρωτοβουλία και ενίσχυση της Unesco και τη συνδρομή του ελληνικού δημοσίου και που είχε ως πρώτο διευθυντή τον ανθρωπολόγο Ιωάννη Περισιτιάννη. Το «Κέντρο», όπως έγινε γνωστό, λειτούργησε από το 1960 και διαδραμάτισε ενεργό ρόλο στην

---

⁸ Υπάρχουν όμως και αναφορές που παρουσιάζουν μία μάλλον διαφορετική εικόνα αναφορικά με το ύψος και το συλ διδασκαλίας και, εικάζω, ως προς την ανταπόκριση των φοιτητών. Σχετικά δες τα όσα γράφει ο John K. Campbell για έναν καθηγητή που δίδασκε κοινωνιολογία στην Πάντειο το 1962 (Campbell 2003: 433).

αποτύπωση ορισμένων όψεων της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Προώθησε την πραγματοποίηση ερευνητικών επισκέψεων στην Ελλάδα από προεξέχοντες Γάλλους κυρίως κοινωνικούς επιστήμονες, μεταξύ των οποίων ο Bernard Kaiser ή ο Pierre Bourdieu. Προώθησε επίσης την ανθρωπολογική έρευνα, δημοσίευσε μία σειρά κοινωνιολογικών βιβλίων καθώς και την *Κοινωνιολογική Σκέψη*, στην οποία ήδη έγινε αναφορά. Μετά την έλευση της δικτατορίας των συνταγματαρχών το 1967, το Κέντρο μετονομάστηκε σε «Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών» (ΕΚΚΕ). Το Κέντρο ανέλαβε ορισμένα –περιορισμένα– εγχειρήματα κοινωνιολογικής έρευνας, δημοσίευσε το τακτικά και μέχρι σήμερα εκδιδόμενο περιοδικό *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, και δημιούργησε ορισμένα κοινωνιολογικά βιβλία –ανάμεσά τους υπάρχει ένα εισαγωγικό εγχειρίδιο (του H. Mendras) και βιβλία μεθοδολογίας (του Max Weber).⁹

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι από τη δεκαετία του 1960, από το 1961, ένα ιδιωτικό αμερικανικό ίδρυμα, το “Pierce College” (που αργότερα μετονομάστηκε σε “Deree College”) παρείχε συστηματική διδασκαλία της κοινωνιολογίας και διέθετε ένα τετραετές πρόγραμμα που οδηγούσε σε τίτλο “Bachelor’s of Art” στην κοινωνιολογία, το οποίο πάντως δεν αναγνωριζόταν από το ελληνικό δημόσιο (ούτε και σήμερα, μετά από 45 και πλέον ετών συνεχούς λειτουργίας, αναγνωρίζεται). Το ίδιο ίδρυμα παρείχε μαθήματα κοινωνιολογίας και νωρίτερα κατά τη δεκαετία του 1950 (Νικολαου 1974).

Επίσης, είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί πως κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, κάποιες κοινωνιολογικές εργασίες/μελέτες εμφανίστηκαν σε περιοδικά που είχαν μία ευμενή στάση απέναντι στη επιστήμη της κοινωνιολογίας, όπως ήταν λ.χ. το περιοδικό *Νέες Εποχές*.

Κλείνοντας αυτό το τμήμα θέλω να τονίσω ότι η ρητή χρήση αυτού που περνούσε ως κοινωνιολογία για πολιτικούς σκοπούς, και/ή για την προώθηση της καριέρας των προσώπων που εμπλέκονταν, αποτελεί μία σταθερά που ρίχνει τη σκιά της στην ελληνική κοινωνιολογία διαχρονικά: αποτελεί φαινόμενο που έχει τις απαρχές της στην πολιτική χρήση της κοινωνιολογίας ήδη από τους ίδιους τους ιδρυτές της *Κοινωνιολογικής Εταιρίας*. Είναι αρκούντως σημαντικό ότι ο ίδιος ο *κοινωνιολόγος* Αλ. Παπαναστασίου έγινε δις πρωθυπουργός σε Βενιζελικές κυβερνήσεις και πολλαπλώς υπουργός κατά την μεσοπολεμική περίοδο, ενώ δύο άλλα μέλη της Εταιρίας, ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος και ο Κωνσταντίνος Τσάτσος έγιναν, ο πρώτος δις πρωθυπουργός της χώρας (το 1946 και το 1967),¹⁰ ενώ ο δεύτερος Πρόεδρος της Δημοκρατίας (το 1975). Αυτό όμως το γεγονός έχει και μία άλλη όψη: η κοινωνιολογία σαφώς συσχετιζόταν (και μάλλον συνεχίζει να συσχετίζεται) με τις υψηλές πολιτικές θέσεις που κατέκτησαν πρόσωπα που είχαν ταυτιστεί μ’ αυτήν στην Ελλάδα. Κατ’ επέκταση, είτε ως *high culture*, είτε σε συνδυασμό, η κοινωνιολογία ταυτίστηκε με τις

---

⁹ Για το ΕΚΚΕ, την ιστορία και τη σημασία του, όπως και για τον ρόλο σημαντικών προσώπων σ’ αυτό, δες τον τόμο που επιμελήθηκε η Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη (2003), *Κοινωνική Επιστήμη και Πρωτοπορία στην Ελλάδα 1950-1967*.

¹⁰ Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος έμελε αρκετά χρόνια από το θάνατό του, εξήντα και πλέον χρόνια από την εποχή που ήταν καθηγητής κοινωνιολογίας, να μνημονευτεί σε εγχειρίδιο κοινωνιολογικής θεωρίας ως πρόσωπο που διαδραμάτισε ρόλο στην εισαγωγή του έργου των Ζίμελ και Wiese στην Ελλάδα (δες Scott 2006: 88).

«υψηλού επιπέδου» ενασχολήσεις του νου, όπως αυτές γίνονταν αντιληπτές στις παραστάσεις της λεγόμενης κοινής γνώμης. Με αλλά λόγια, η κοινωνιολογία έχαιρε υψηλότετου κύρους και αυτό, με τη σειρά του, επενεργούσε στην προσέλκυση του ζωηρού ενδιαφέροντος γι' αυτή στη δημόσια σφαίρα. Επ' αυτού, δεν υπάρχει τομή αλλά συνέχεια.

Μεταπολίτευση και ένθεν: άνθιση και παρακμή;

Πάντως, η διδασκαλία εισαγωγικών και γενικού χαρακτήρα μαθημάτων στην κοινωνιολογία σταδιακά επεκτάθηκε λίγο πριν, στη διάρκεια και μετά την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974), όχι ευθύγραμμα αλλά με διακυμάνσεις. Προκειμένου να διευκολυνθεί η διδασκαλία, αριθμός κοινωνιολογικών εγχειριδίων δημοσιεύτηκαν στην ελληνική από ανεξάρτητους εκδότες και, όπως προαναφέρθηκε, από το ΕΚΚΕ. Απ' αυτή την άποψη σταθμό αποτέλεσε η έκδοση, σε μετάφραση του Δ. Τσαούση, της *Κοινωνιολογίας* του P. B. Bottomore (1974). Ακόμα, ορισμένα –ολιγάριθμα– άτομα που όντως σπούδασαν κοινωνιολογία στο εξωτερικό και πραγματοποίησαν κοινωνική έρευνα, η οποία συνήθως ταυτιζόταν με τη διδακτορική τους διατριβή, δημοσίευσαν το πόνημά τους ως μονογραφία, όπως το δίτομο έργο της Ιωάννας Λαμπίρη-Δημάκη, *Προς Μία Ελληνική Κοινωνιολογία της Παιδείας* (1974), το βιβλίο του Δημήτρη Καρμοκόλια *Political Communication in Greece, 1965-1967. The last two years of a parliamentary democracy* (1974), η μονογραφία του Δημήτρη Τσαούση, *Η Ιδεολογία της Αναπτύξεως* (1970), ή άλλα ανεξάρτητα έργα όπως, του ιδίου, το *Μορφολογία της Νεοελληνικής Κοινωνίας* (1971).

Όσον αφορά τα μέσα της μαζικής επικοινωνίας, το ενδιαφέρον τους αναφορικά με τα κοινωνιολογικά θέματα, τόσο το περισσότερο πρακτικό όσο και το θεωρητικό παραμένει αμείωτο σ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Μάλιστα κατά το 1971-1973 η κρατική τηλεόραση μετέδωσε μία σειρά διαλέξεων και συζητήσεων σχετικά με την κοινωνιολογία, τους όρους, προσεγγίσεις και προβληματικές της, τις οποίες συντόνιζε και παρουσίαζε ο Δημήτρης Γ. Τσαούσης που αργότερα έγινε Καθηγητής στην Κοινωνιολογία στη ΠΑΣΠΕ (αργότερα Πάντειο Πανεπιστήμιο).

Όπως ήδη σημειώθηκε, η κινητικότητα αυξήθηκε κατά τη δεκαετία του 1970. Τότε μία κοόρτη νέων διδασκόντων κοινωνιολογίας επέστρεψαν από το εξωτερικό – πρωταρχικά από δυτικές χώρες– ενώ όσοι παρέμειναν στο εξωτερικό επανασυνδέθηκαν με την Ελλάδα. Λόγω έλλειψης χώρου δεν θα υπεισέλθω εδώ στη σχετική ονοματολογία παρά τη σημασία που αυτή σαφώς έχει. Ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης μπορεί να αναζητήσει περισσότερα δεδομένα κυρίως στον πρώτο τόμο και δευτερευόντως στον δεύτερο τόμο της τριλογίας της Ι. Λαμπίρη-Δημάκη για την ελληνική κοινωνιολογία, καθώς και στο εισαγωγικό της κείμενο στον τρίτο τόμο (βλ Λαμπίρη-Δημάκη 1987, 1997, 2002).

Ως προς το διανοητικό κλίμα, οι περισσότεροι κοινωνιολόγοι μετά την εμπειρία της δικτατορίας είχαν ριζοσπαστικοποιηθεί και υιοθετούσαν σε ποικίλους βαθμούς και αποχρώσεις μία διάσταση μαρξίζουσας οπτικής. Παρά ταύτα, αυτό δεν σήμαινε απαραίτητως στενή σύνδεση ή πρόσδεση με κάποιο συγκεκριμένο πολιτικό σχηματισμό της αριστεράς, όπως ήταν η κατάσταση κατά το παρελθόν –κυρίως κατά τις

δεκαετίες του 1940 ή 1950–, παρόλο που η στενή συσχέτιση καθόλου δεν απουσίαζε. Σαφής και προβεβλημένη επιβεβαίωση αυτού του «κανόνα» αποτελούσε η περίπτωση του Νίκου Πουλαντζά, ο οποίος έγινε κοινωνιολόγος και σταδιοδρόμησε στη Γαλλία αλλά και διατηρούσε στενή-κομματική σχέση με το τότε ΚΚΕ εσωτερικού.

Ο κοινωνιολογίζων μαρξισμός ή η μαρξιστική κοινωνιολογία –τα όρια δεν είναι ευδιάκριτα– γενικά ήταν πολύ ευμενώς αποδεκτός από τον αυξανόμενο και ριζοσπαστικοποιημένο φοιτητικό πληθυσμό της δεκαετίας του 1970, αλλά και από το ευρύτερο μορφωμένο κοινό. Στην πραγματικότητα εμφανίζεται μία ενδιαφέρουσα αντίφαση: παρόλη την κυριαρχία έντονα σεχταριστικών κομματικών πολιτικών γραμμών ανάμεσα στις ποικίλες κομμουνιστικές και άλλες αριστερές ομάδες και πολιτικά ρεύματα, η προσέλευση σε διαλέξεις και ομιλίες ήταν μαζική και οπωσδήποτε ανοικτή. Θυμάμαι σχετικά μία ομιλία που έδωσε ο Νίκος Πουλαντζάς το 1975 ή 1976 στην τότε ΑΣΣΟΕΕ, την οποία παρακολουθούσαν ορδές φοιτητών διαφορετικών και ποικίλων, πολιτικών φρονημάτων κυρίως αριστερής κατεύθυνσης. Η μαζικότητα της εν λόγω εκδήλωσης σχετιζόταν άμεσα με το υψηλό κύρος που διέθετε ο ομιλητής λόγω ακριβώς της αριστερής και, εξ ίσου τουλάχιστον σημαντικό, κοινωνιολογικής του ταυτότητας/ιδιότητας. Η κοινωνιολογία είχε απήχηση, ήταν πασιφανώς δημόσια και πολιτικά αριστερή – σαφώς είχε μία αποδεκτή θέση και διαδραμάτιζε ένα ρόλο στη δημόσια συζήτηση και διάλογο!

Οι εφημερίδες και σε έναν βαθμό τα περιοδικά ευρείας κυκλοφορίας της περιόδου έθεταν τις στήλες τους στη διάθεση των κοινωνιολόγων και τους προσκαλούσαν να διατυπώσουν τις απόψεις τους σ’ αυτές. Για ποιο λόγο συνέβαινε αυτό; Διότι οι κοινωνιολόγοι γίνονταν αντιληπτοί ως κάποιιοι που είχαν κάτι το σημαντικό να πουν αναφορικά με τα αίτια της δικτατορίας, το χαρακτήρα της, την πτώση της, σχετικά με την τρέχουσα πολιτική και κοινωνική κατάσταση και τις μελλοντικές προοπτικές, σχετικά με ζητήματα που αφορούσαν την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό, αλλά και σχετικά με ποικίλα όσα κοινωνικά προβλήματα.¹¹ Είχαν κάτι να πουν που φαινόταν να αντλεί από τον κοινωνιολογικό συλλογισμό και ακόμα σε λίγες, ελάχιστες, περιπτώσεις αυτό που έλεγαν στηριζόταν σε εμπειρικά δεδομένα, συνήθως δευτερογενή. Με άλλα λόγια, υπήρχε μία άνθιση-ξάπλωμα της δημόσιας κοινωνιολογίας κι αυτό γιατί οι κοινωνιολόγοι είχαν (ή γίνονταν αντιληπτοί πως είχαν) κάτι να πουν που σχετιζόταν με τη γνώση που προερχόταν από την επαγγελματική διάσταση της κοινωνιολογίας. Επίσης, εξίσου σημαντικό, η δημόσια αυτή κοινωνιολογία συνδεόταν με το υψηλό κύρος της ως επιστήμης ή ως λόγου (discourse).

Εμφανώς αυτού του είδους η δημόσια κοινωνιολογία, την περίοδο εκείνη, αλλά και στη συνέχεια μέχρι σήμερα, ταυτιζόταν σε σημαντικό βαθμό με αυτό που έχει χαρακτηριστεί ως *ημιλόγια* ή *ερασιτεχνική* κοινωνιολογία. Αυτή, προκύπτει από την εξοικείωση με τον κοινωνικό κόσμο που έχουν πολλοί μορφωμένοι πολίτες που

---

¹¹ Κατά την πρώτη περίοδο τη μεταπολίτευσης και στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 εκδίδονται σειρά έργων που επιχειρούν να αναλύσουν τη δικτατορία καθώς και τις ελληνικές ιδιομορφίες. Ενδεικτικά αναφέρω τα έργα του Νίκου Πουλαντζά (1975, 1977), του Κωνσταντίνου Τσουκαλά (1974, 1977, 1981a, 1981b), του Νίκου Μουζέλη (1978, 1976a, 1976b, 1976c), του Βασίλη Φίλια (1974), του Δημήτρη Τσαούση (1983) και της Άννας Φραγκουδάκη (1979).

ενέχονται σε ένα βαθμό με τα κοινά (δες σχετικά Λαμπίρη-Δημάκη 2000: 19-20).¹² Όμως, σαφώς δεν είναι ταυτόσημη με τη συστηματική μελέτη του κοινωνικού κόσμου και των κοινωνικών σχέσεων που είναι και το αντικείμενο της επιστημονικής κοινωνιολογίας. Επ' αυτού η καθαυτό κοινωνιολογία αυτό που μπορεί να προσφέρει είναι να αναπτύξει, δια των φορέων δράσης της, την έρευνα και τη δημιουργία κοινωνικά χρήσιμης γνώσης.

Από την άλλη πλευρά, είναι σαφές πως όπως η κοινωνιολογία ήταν ουσιαστικά στα αζήτητα από την εξουσία κατά τη περίοδο της δικτατορίας, και αρκετοί που εργάστηκαν κοινωνιολογικά είχαν διωχθεί από το καθεστώς (δες σχετικά Λαμπίρη-Δημάκη 2000, 2003), η επανάκαμψη του κοινοβουλευτισμού προσέλαβε την κοινωνιολογία ως εκ προοιμίου «δημοκρατική επιστήμη», τους δε θεραπεύοντες αυτήν ως κατεξοχήν δημοκράτες. Η αναδυόμενη πολιτική συνταγή, την οποία τήρησε σταθερά το κεντρικό κράτος τουλάχιστον μέχρι την αρχή της δεκαετίας του 1990 ήταν, κατά την δική μου ανάγνωση των συμβάντων, περίπου η εξής: θέλουμε ενίσχυση του δημοκρατικού φρονήματος προς αποφυγή επανάληψης της δικτατορίας, συνεπώς εισάγεται η κοινωνιολογία παντού ώστε να διαπαιδαγωγηθούν οι πάντες επιστημονικώς δημοκρατικά! Αυτό, πιθανολογώ, είναι πίσω από την αρχική εισαγωγή της κοινωνιολογίας στη μέση εκπαίδευση (αντικαθιστώντας το μάθημα της «αγωγής του πολίτη») και ουσιαστικά αυτό ήταν και το κίνητρο για την εισαγωγή κοινωνιολογικών μαθημάτων στο πανεπιστήμιο και παντού στην εκπαίδευση! Ως προς τον Τύπο και όσων τον έλεγχαν, είχαν ανάλογες αντιλήψεις και στάση.

Τώρα, αν πραγματικά υπήρχε πρόβλημα δημοκρατικού ελλείμματος στον γενικό πληθυσμό, όπως ήταν η περίπτωση στην μεταπολεμική Γερμανία που ώθησε στις διεργασίες αποναζιστικοποίησης του εκεί πληθυσμού, ή αν αυτό θεραπευόταν με την κοινωνιολογία, αυτό είναι ένα άλλο ζήτημα. Να πω ευθέως πως τέτοια πράγματα δεν ίσχυαν. Οι τέτοιοι και ανάλογοι συλλογισμοί δείχνουν μόνον την μερικότητα και το διαζύγιο με την κοινωνική πραγματικότητα της κοινωνιολογίζουσας σκέψης αυτών που λάμβαναν αποφάσεις. Όμως, η πολιτική που ακολουθήθηκε δείχνει μία αντίληψη για την κοινωνιολογία ως ενεργού-θεραπευτικού στοιχείου στα πλαίσια μίας αχρείαστης, παρ' ότι ήπιας εκδοχής, κοινωνικής μηχανικής.

Κατά τη διάρκεια των μέσων της δεκαετίας του 1970, το ΕΚΚΕ αναδιαρθρώθηκε. Απολύθηκε η φιλοχουντική ηγεσία του και αποπέμφθηκαν και όσοι θεωρήθηκαν πως χαρακτηρίζονταν από φιλοχουντική στάση. Στο πλαίσιο της λεγόμενης «αποχουντοποίησης» πρωταγωνιστές των διώξεων ανεδείχθησαν ορισμένοι εκ των θυμάτων του προηγούμενου καθεστώτος. Και όπως συμβαίνει με τις πολιτικές διώξεις, αυτές βλάπτουν πάντοτε έναν ευρύτερο κύκλο από τους υποτιθέμενους ενόχους. Έτσι έχασε τη δουλειά του και ο αδικώς κατηγορηθείς κοινωνιολόγος με διδακτορικό από το πανεπιστήμιο Columbia και λαμπρός δάσκαλος Δημήτρης Καρμοκόλιας, ο οποίος απεβίωσε το 2008. Η περίπτωση του δε δείχνει πως και ο χώρος των κοινωνιολόγων δεν ήταν άμοιρος μίας ευρύτερης *malaise* που χαρακτηρίζει την ελληνική κοινωνία, την

---

¹² Η ημιλογία ή ερασιτεχνική κοινωνιολογία είναι διάφορη της λεγόμενης αυθόρμητης κοινωνιολογίας. Σχετικά με τη τελευταία δες το έργο των Bourdieu, Chamboredon και Passeron, *Η Τέχνη του Κοινωνιολόγου* (2009: 37-65).

οποία διακρίνει η εισαγωγή ανταγωνισμών έξω και πέρα από κάθε αντικειμενικό κριτήριο ουσίας, ο άκρατος κομματισμός και ο διαχωρισμός των πολιτών σε κατηγορίες με βάση τις πραγματικές ή υποτιθέμενες απόψεις τους για τα πολιτικά και κοινωνικά πράγματα.

Στη συνέχεια, προς το τέλος της δεκαετίας του 1970 και, χονδρικά, κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, το ΕΚΚΕ ανέλαβε ορισμένες ενδιαφέρουσες από κοινωνιολογική άποψη έρευνες, οι περισσότερες εκ των οποίων ολοκληρώθηκαν.¹³ Και ενώ το περιοδικό του συνέχισε την έκδοσή του, τα διάφορα ερευνητικά προγράμματα εστίαζαν στην ελληνική κοινωνική ζωή δημιουργώντας και παράγοντας νέα δεδομένα που αφορούσαν διάφορες όψεις της ελληνικής κοινωνίας και ρίχνοντας φως σ' αυτές αυξάνοντας τη σχετική κοινωνιολογική γνώση της.

Θεσμοποίηση της Κοινωνιολογίας και Οργανωτική Υπερφαλάγγισή της

Στην αρχή της δεκαετίας του 1980, το 1984, το πρώτο Τμήμα Κοινωνιολογίας ιδρύθηκε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο (τότε ονομαζόταν ΠΑΣΠΕ). Στη συνέχεια, δύο άλλα Τμήματα ιδρύθηκαν: το ένα απ' αυτά στο Πανεπιστήμιο Κρήτης (το 1987, στην πόλη του Ρεθύμνου) και το άλλο, στο Πανεπιστήμιο του Αιγαίου (λειτουργήσε το 1999, στην πόλη της Μυτιλήνης). Η επάνδρωση/στελέχωση των νέων Τμημάτων Κοινωνιολογίας με διδακτικό προσωπικό, καθώς και η εξασφάλιση διδασκόντων για τα πολυάριθμα, γενικά κυρίως μαθήματα στην κοινωνιολογία, τα οποία επίσης πληθύνθηκαν και επεκτάθηκαν κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1970, 1980 και 1990, στα διάφορα πανεπιστήμια και ανώτατες και ανώτερες σχολές, αποτέλεσαν ένα ζήτημα ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη της επαγγελματικής κοινωνιολογίας και το μέλλον της ως επιστημονικής πειθαρχίας. Πρέπει να σημειωθεί ότι η κοινωνιολογία στην Ελλάδα ήταν και εν πολλοίς παραμένει μία διδακτική άσκηση παρά ένας συνδυασμός διδασκαλίας και έρευνας, όπως και ανταλλαγής απόψεων ανάμεσα σε ομότεχνους-κοινωνιολόγους. Ας εξετάσουμε όμως αναλυτικότερα αυτό το τελευταίο ζήτημα.

Αυτό που συνέβη ήταν πως ορισμένοι, λίγοι, επιστήμονες με καταληκτικούς τίτλους στην κοινωνιολογία προσελήφθησαν/στρατολογήθηκαν στα νέα Τμήματα κοινωνιολογίας. Ο όγκος του προσωπικού προήλθε εκτός κοινωνιολογίας, από άλλους κλάδους. Τα μέλη ΔΕΠ που στρατολογήθηκαν προήλθαν από την νομική, τη φιλοσοφία, την ιστορία των ιδεών, την πολιτική επιστήμη, την ανθρωπολογία, την κοινωνική εργασία, τη γεωγραφία, τη στατιστική, τη φιλολογία, την ιστορία και την οικονομική και παρά ταύτα προσελήφθησαν για να διδάξουν κοινωνιολογικά μαθήματα, για να επιτελέσουν διδακτικό έργο στην κοινωνιολογία. Αυτό δε που δίνει και σουρεαλιστικά χαρακτηριστικά στο όλο εγχείρημα είναι πως από τυπική άποψη αναμένεται να δημιουργήσουν και έρευνα, νέα έρευνα, στην ... κοινωνιολογία! Στο επίπεδο άρθρωσης σχετικής επιχειρηματολογίας το βασικό κατ' αρχήν επιχείρημα υπέρ αυτής της

---

¹³ Η περίοδος αυτή είναι σε σημαντικό βαθμό η περίοδος κατά την οποία την επιστημονική διεύθυνση του ΕΚΚΕ είχε αναλάβει ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς (1981-1989), ή ο ίδιος ήταν πρόεδρος του ΔΣ του ΕΚΚΕ (1993-1995), ή ήταν ο Νικηφόρος Διαμαντούρος (1995-1998).

παρενδυματικής συμπεριφοράς ήταν η επίκληση του ισχυρισμού πως δεν υπήρχε επαρκής αριθμός καθαυτό κοινωνιολόγων. Έτσι, συχνά τέτοιου είδους επιστήμονες εκλέχτηκαν και/ή διορίστηκαν σε κοινωνιολογικά γνωστικά αντικείμενα και θέσεις στα Τμήματα Κοινωνιολογίας, αλλά και αλλού όπου υπήρχαν θέσεις διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού (ΔΕΠ) κοινωνιολογίας. Μερικοί από τους εκτός κοινωνιολογίας επιχείρησαν ή και πέτυχαν να προσαρμοστούν στους νέους τους ρόλους στους οποίους εμβαπτίστηκαν. Όμως, το ετερογενές πλαίσιο που δημιουργήθηκε στα Τμήματα κοινωνιολογίας δεν διευκόλυνε την ένταξη και την προσαρμογή σ' αυτά των μη-κοινωνιολόγων, όπως επανειλημμένα έχει γίνει σε άλλα μέρη του κόσμου, όπου όμως τα σχετικά Τμήματα είχαν ήδη και με σαφήνεια δαιμορφώσει τον επιστημονικό τους χαρακτήρα. Έτσι, η συντριπτική πλειονότητα αυτών των διδασκόντων, δεν επιχείρησε καμία προσαρμογή! Μάλιστα, μετά τον διορισμό τους, πολλοί από αυτούς ενεπλάκησαν σε διαμάχες για να στρατολογηθούν και εκλεγούν και στη συνέχεια και άλλοι μη κοινωνιολόγοι, εμφανώς για να μην τεθεί σε αμφισβήτηση το περίπου εξ ορισμού πτωχό κοινωνιολογικά διδακτικό τους έργο και, βέβαια, η μηδενική κοινωνιολογική ερευνητική παραγωγή τους.

Το ζήτημα είναι ότι αυτού του είδους η σύνθεση των μελών ΔΕΠ δημιούργησε και συντηρεί έως και σήμερα την παραγωγή αποφοίτων των Τμημάτων Κοινωνιολογίας, οι οποίοι δεν καταρτίζονται επαρκώς από κοινωνιολογική άποψη.¹⁴ Επιπλέον, δεν αποκτούν ή δεν διαθέτουν και κάποια ουσιαστική επαγγελματική εξειδίκευση ή δεξιότητες, κατάσταση που με τη σειρά της επιδρά στον επαγγελματικό τους προσανατολισμό. Έτσι, δεν επιχειρείται η σύνδεση ανάμεσα στην κοινωνιολογική γνώση και την κοινωνική χρησιμότητα και ωφέλεια, όπως θα ανέμενε κανείς (δες Λαμπίρη-Δημάκη 2000: 110). Αυτό που απομένει, ως λύση που με μοναδικότητα και συνέχεια έχει μέχρι τώρα προταθεί όλα αυτά τα περισσότερο από 25 χρόνια ύπαρξης Τμημάτων Κοινωνιολογίας που απονέμουν εξειδικευμένο τίτλο, είναι η απορρόφηση των αποφοίτων στο ελληνικό δημόσιο. Με αυτό ουσιαστικά και κατ' εξοχήν εννοείται η απορρόφησή τους ως δασκάλων στη μέση εκπαίδευση, εν δυνάμει δε και στη στοιχειώδη. Κατ' αυτό τον τρόπο επιχειρείται η από βιοποριστική άποψη «τακτοποίηση» των στρατιών των πτυχιούχων των Τμημάτων Κοινωνιολογίας. Ταυτόχρονα επιδιώκεται να καλυφθεί η κοινωνική αχρηστία αυτών των πτυχιούχων αλλά και της προηγηθείσας σπουδής, δηλαδή η ενδογενής αδυναμία τους να αξιοποιήσουν κατά συγκεκριμένο, σαφή και κοινωνικά χρήσιμο τρόπο τις σπουδές τους δημιουργώντας και παρέχοντας σχετική επιστημονική γνώση.

Συνοψίζοντας, τα αποτελέσματα της οργανωτικής βραχυκύκλωσης και υπερφαλάγγισης¹⁵ των κοινωνιολόγων στα Τμήματα Κοινωνιολογίας των πανεπιστημίων της χώρας και της υποκατάστασης του προσωπικού της συγκεκριμένης επιστήμης με διορισμούς ποικίλλων άλλων έχει ως αποτέλεσμα οι φοιτητές κατά τη

---

¹⁴ Εμφανώς η απόδειξη αυτού του ισχυρισμού μου δεν εξαντλείται σε λογικοφανείς, ή μη, εξηγήσεις ή με πιθανολόγηση. Λόγω περιορισμών του διαθέσιμου χώρου δεν μπορώ να αναπτύξω εδώ το ζήτημα αυτό και προτίθεμαι να το παρουσιάσω σε άλλη ευκαιρία.

¹⁵ Ο Michael Mann αναφέρεται στην πρακτική της «οργανωτική υπερφαλάγγισης», δες σχετικά (Mann 1986: 7, 264).

σπουδή τους να εκτίθενται σε ένα ετερογενές συνονθύλευμα γνώσεων που ακριβώς επειδή δεν συνέχονται είναι από τη σκοπιά της κοινωνικής χρησιμότητας άχρηστες. Αυτό επιχειρείται να αποκρυφτεί με τον προσανατολισμό των αποφοίτων-πτυχιούχων στη μέση εκπαίδευση. Στο βαθμό που κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται έχει και ως μη αναμενόμενο ή μη επιδιωκόμενο αποτέλεσμα τη διαφύλαξη του «μυστικού» της οργανωτικής υπερφαλάγγισης της κοινωνιολογίας και την διατήρηση-διαιώνιση της ίδιας διαλυτικής κατάστασης.

Τώρα, η κατάσταση αναφορικά με την πρόσληψη μη κοινωνιολόγων σε κοινωνιολογικές θέσεις εργασίας μπορεί να υποστηριχθεί ότι σε ένα βαθμό ήταν αναμενόμενη. Η κοινωνιολογία θεσμοποιήθηκε στον ακαδημαϊκό χώρο στην Ελλάδα με καθυστέρηση κι αυτό συνέβη σε μία χρονική περίοδο κατά την οποία άλλες κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες είχαν ήδη, και σε ορισμένες περιπτώσεις από μακρού, εγκαθιδρυθεί. Οπωσδήποτε, η θεσμοποίηση της κοινωνιολογίας σχετιζόταν με το επιστημονικό φωτοστέφανό της που την εν λόγω περίοδο ήταν ιδιαίτερα λαμπερό, αλλά και με την ταύτισή της με υψηλά πόστα και το κύρος που αυτά εμπνέουν. Ο λόγος γι' αυτό ήταν πως η κοινωνιολογία γινόταν αντιληπτή ως η κατ' εξοχήν αρμόδια επιστήμη για την ερμηνεία των πολλαπλών κρίσεων που η ελληνική κοινωνία είχε υποστεί. Η κοινωνιολογία δημιουργούσε την αναμονή και αντίληψη πως θα μπορούσε αποφασιστικά να συμβάλλει στην εμφάνιση νέων-θετικών μορφών κοινωνικής οργάνωσης και να καθοδηγήσει την επερχόμενη πορεία ανάπτυξης της χώρας. Εμφανώς στην κοινωνιολογία είχαν ομιχλοειδώς πως αποδοθεί ικανότητες που δεν είναι βέβαιο πως αξιωματικά διέθετε. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η κοινωνιολογία αποτελούσε την θεραπεία για κάθε κατάσταση που νοούνταν ως «κοινωνική ασθένεια».

Πάντως, οι καθαυτό κοινωνιολόγοι, όπως αποδείχθηκε στην πορεία, ήταν εντελώς απομονωμένοι και χωρίς άμυνες απέναντι στις έξωθεν διεισδύσεις. Στην πραγματικότητα δε η επαγγελματική κοινωνιολογία, παρά την ύπαρξη από το 1983 μίας ένωσης που τιτλοφορείται «Σύλλογος Ελλήνων Κοινωνιολόγων», ο οποίος αρχικά δημιούργησε μεγάλες προσδοκίες, παραμένει ουσιαστικά ανυπεράσπιστη. Ο λόγος είναι πως ο συγκεκριμένος σύλλογος ουδέποτε απέκτησε επιστημονικό-επαγγελματικά χαρακτηριστικά. Αντίθετα, παρέμεινε ένας φορέας βιοποριστικών διεκδικήσεων των αποφοίτων των Τμημάτων Κοινωνιολογίας ενώ, στην πορεία, δυστυχώς χαρακτηρίστηκε δυσανάλογα από το στοιχείο της προσωπικής προβολής αλλά και από διαμάχες χωρίς αρχές, τα οποία οπωσδήποτε πόρρω απέχουν από την επαγγελματική κοινωνιολογία. Η δυσχέρεια αυτή συνοδεύει έναν γενικό λόγο στον οποίο μόνο θα μνημονεύσω –δεν μπορώ εδώ να αναφερθώ πιο συστηματικά– και που είναι η έλλειψη επιστημονικής αξιοπιστίας: ήτοι καλής κοινωνιολογικής έρευνας που να αποκαλύπτει και να διαφωτίζει τις πολλές όψεις της κοινωνικής ζωής, οι οποίες αναφορικά με την Ελλάδα παραμένουν κοινωνιολογικά άγνωστες και παρθένες περιοχές.

Η αναιμική επαγγελματική κοινωνιολογία, εκ παραλλήλου με την ισχυρή θέση άλλων επιστημονικών κλάδων σήμαινε (και συνεχίζει να σημαίνει) πως είναι «εύκολο» για πρόσωπα άνευ κοινωνιολογικής παιδείας και/ή έργου να προχωρήσουν προκειμένου να συμπληρώσουν το κενό σε κοινωνιολόγους. Με άλλα λόγια, ακριβώς λόγω της αδύναμης παρουσίας της κοινωνιολογίας άλλες πειθαρχίες ανέλαβαν το

καθήκον της πλήρωσης του κενού, κατ' ουσία, κατά την έκφραση του Χάμπερμας, αποικιοποιώντας την. Επειδή δε οι επιστημονικές πειθαρχίες και κλάδοι δεν έχουν από μόνες τους υπόσταση, άρα και θέληση και δράση, την αποικιοποίηση αναλαμβάνουν ζωντανοί φορείς δράσης, ήτοι συγκεκριμένες ομάδες και απτά άτομα. Αυτή λοιπόν η εξέλιξη, να το υπογραμμίσω, δεν «συνέβη» απλώς, αλλά σαφώς αποτέλεσε ένα συνειδητό και οργανωμένο εγχείρημα. Αυτή η οργανωτική υπερφαλάγγιση της κοινωνιολογίας από πρόσωπα άλλων πειθαρχιών, η οποία σε κάποιες περιπτώσεις έλαβε και μορφή πολιτικού εισοδισμού,¹⁶ συνέβη κάποτε και με την συνήθως σιωπηλή συμμετοχή και ορισμένων κοινωνιολόγων. Οπωσδήποτε, έχει οδηγήσει στην κυριαρχία των Κοινωνιολογικών Τμημάτων από μη-κοινωνιολόγους, που με τη σειρά τους διευκόλυναν την παραπέρα πρόσληψη μη-κοινωνιολόγων σε θέσεις κοινωνιολογικές – διαδικασία η οποία μέχρι και σήμερα συνεχίζεται περίπου ακάθεκτη.¹⁷

---

¹⁶ Με τον όρο «εισοδισμό» αναφέρομαι στη συνειδητή προσπάθεια εισδοχής των πολιτικά αλλά και προσωπικά και κοινωνικά φίλων των μελών ΔΕΠ ενός Τμήματος από οργανωμένες πολιτικές ομάδες και, στη συνέχεια, τη διατήρηση αυτών των ομάδων ως απτών φραξιών, οι οποίες έχουν –η καθεμία απ' αυτές– τη δική τους διακριτή ατζέντα, την οποία και προωθούν μέσα στο πανεπιστημιακό Τμήμα.

¹⁷ Ένα επιχείρημα που έχει διατυπωθεί και που αντλεί μερικά από απόψεις ορισμένων κοινωνιολόγων που εδώ και δεκαετίες ομιλούν για την κρίση της κοινωνιολογίας (όπως ο Alvin Gouldner (1970) ή ο Immanuel Wallerstein (1991)), αλλά σχετίζεται και με την επίδραση που ασκούν ορισμένοι εκπρόσωποι του μεταμοντερνισμού εντός ή εκτός της κοινωνιολογίας, είναι πως σήμερα η κοινωνιολογία εμφανίζεται αποδιαφοροποιημένη. Με αυτό το (νέο) δάνειο από τη βιολογία, εννοείται πως η κοινωνιολογία έχει απολέσει τα διαφοροποιημένα από άλλες επιστήμες χαρακτηριστικά της, τα οποία απέκτησε κατά τη διάρκεια της πορείας σχηματισμού της ως διακριτής επιστήμη που αντικείμενό της είχε την μελέτη των κοινωνικών σχέσεων. Υπονοείται δε πως πλησιάζουμε, αν δεν φτάσαμε ήδη, στην ενοποίηση των επιστημών – εδώ η κοινωνιολογία έχει το ρόλο του οχήματος για αυτές τις υποτιθέμενες εξελίξεις, ή έστω του «σαμαριού». Κατ' επέκταση, όσοι εμμένουν στην επιστημονική καθαρότητα της κοινωνιολογίας, λ.χ. με την πρόσληψη κοινωνιολόγων σε σχετικές θέσεις ΔΕΠ είναι *passé*, μονήρεις και εν δυνάμει φονταμενταλιστές τύπου ταλιμπάν ή κάποιου άλλου αναλόγου. Οπότε, σύμφωνα με αυτή την λογική, είναι κοινωνιολογικώς νόμιμο να εισέρχονται και να εγκαθίστανται περίπου οι πάντες στα χωράφια της κοινωνιολογίας – η κοινωνιολογία έχει υποκατασταθεί ή τουλάχιστον τείνει, με έναν ευρύτατο κοινωνικο-επιστημονικό χώρο, πασπαλισμένο με γενναίες δόσεις φιλοσοφία και ιστορίας των επιστημών.

Η σύντομη απάντησή μου είναι πως, κατ' αρχήν αυτά δεν ισχύουν. Η κοινωνιολογία έχει σαφώς κάτι το διακριτό να πει για τον κοινωνικό κόσμο και επ' αυτού δε ως συγκεκριμένο και θετικό παράδειγμα την ανάπτυξη του υποκλάδου της οικονομικής κοινωνιολογίας κατά την τελευταία εικοσιπενταετία (Smelser and Swedberg 2005). Ακολούθως, αυτοί που αρθρώνουν τέτοιο λόγο, αφενός δεν τα λένε αυτά και για τους δικούς τους επιστημονικούς κλάδους τους οποίους μεριμνούν ιδιαίτερα να περιχαρακώσουν, οπότε και δεν διαθέτουν την έξωθεν καλή μαρτυρία. Αφετέρου, λογικώς πάσχει σοβαρά αυτό του είδους το επιχείρημα. Σχετικά, η διατύπωση ενός ιδεολογικού επιχειρήματος, οσοδήποτε σαθρού, αποτελεί σταθερά όσων επιδιώκουν την υφαρπαγή ενός χώρου, επιστημονικού ή μη, οπότε η διατύπωσή του από μόνη της δεν επαρκεί για την κατίσχυσή του, όπως φαίνεται να πιστεύουν.

Είναι αυτονόητο πως τα αποτελέσματα αυτής της στροφής είναι εξαιρετικά ανησυχητικά. Είναι ιδιαίτερα αρνητικά τα αποτελέσματά της στην αναγκαία κοινωνική έρευνα, η οποία έχει υποστεί καθίζηση μεγάλης κλίμακας και, κατ' επέκταση, ακόμα μεγαλύτερη συστολή. Ο λόγος γι αυτό είναι πως η έρευνα δεν αποτελεί το ουσιαστικό κριτήριο εξέλιξης ως προς τη σταδιοδρομία τέτοιων ατόμων. Αντίθετα αυτά στηρίζονται στις προσωπικές και φραξιονιστικές δικτυώσεις, οι οποίες αποτελούν και τον ουσιαστικό παράγοντα-κλειδί για την εξέλιξή τους και όχι η επιστημονική κρίση.¹⁸

Πάντως, στη σημερινή Ελλάδα δεν υπάρχει έλλειψη δημόσιας κοινωνιολογίας! Πραγματικά κατά την τρέχουσα περίοδο υπάρχει ακόμα μία προθετικότητα από μέρους των μέσων μαζικής επικοινωνίας να περιλάβουν κοινωνιολόγους, οι οποίοι αναλαμβάνουν τον ρόλο του δημόσιου διανοούμενου – με τη δημόσια κοινωνιολογία να αποτελεί μία εξειδίκευση του ρόλου αυτού! Αδιαμφισβήτητα, στα διάφορα τηλεοπτικά πάνελς ή από τις στήλες των εφημερίδων προσκαλούνται οι κοινωνιολόγοι να εκφράσουν τις απόψεις τους. Όμως, ενώ μερικοί από τους έλληνες δημόσιους κοινωνιολόγους, όπως ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς ή ο Νίκος Μουζέλης,¹⁹ αγωνιούν και κοπιάζουν για να αναδείξουν με τις παρεμβάσεις τους την προτροπή του Βίλελμ Ωμπέρτ (Wilhelm Aubert) πως «το πιο σημαντικό καθήκον για την κοινωνιολογία βρίσκεται στην ενίσχυση και υπεράσπιση της ορθολογικότητας στο δημόσιο λόγο»

---

¹⁸ Ο Νίκος Πετραλιάς σε προφορική του εισήγησή του με τίτλο «Κριτική Αποτίμηση της Πορείας Θεσμικής Συγκρότησης των Τμημάτων Κοινωνικών Επιστημών στην Ελλάδα» σε συνέδριο που είχε διοργανωθεί από το Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης στις 18-20 Οκτώβριου 1996, με πρωταγωνιστικό ρόλο του Στέλιου Αλεξανδρόπουλου (1999), είχε παρουσιάσει απτές αποδείξεις δημιουργίας εκ συστήματος εκλεκτορικών σωμάτων αποτελούμενων από «φίλους», οι οποίοι και προγραμματισμένα ψήφιζαν συγκεκριμένους υποψηφίους. Στη συνέχεια, το ίδιο εκλεκτορικό σώμα εψήφισε και άλλον «φίλο», κ.ο.κ. Αξίζει να αναφέρω πως η συγκεκριμένη εισήγησή του είχε δημιουργήσει μεγάλη αίσθηση στο εν λόγω συνέδριο καθώς αναδείκνυε την ύπαρξη προτύπου συμπεριφοράς (pattern) που, μεταξύ άλλων, επιβεβαιώνει και τον παραπάνω αναφερόμενο ισχυρισμό μου. Στα δημοσιευμένα πρακτικά του συνεδρίου ο συγγραφέας παρέδωσε άλλο κείμενο που αναφερόταν ευρύτερα στο ευρύτερο θέμα της δημιουργίας νέων Τμημάτων στα ελληνικά ΑΕΙ.

Επιπροσθέτως δύο ακόμα μηχανισμοί έχουν ανακύψει ως τρόποι «τακτοποίησης» αυτών που έχουν βαπτιστεί κοινωνιολόγοι. Ο ένας είναι η αλλαγή γνωστικού αντικειμένου. Η νομοθεσία επιτρέπει να μεταβληθεί το γνωστικό αντικείμενο όταν ο αιτών κρίνει πως αποτελεί περιοριστικό παράγοντα στην επιστημονική του δραστηριότητα. Αυτό όμως μπορεί να χρησιμοποιηθεί και χρησιμοποιείται για να μεταπηδήσει κανείς από τον ένα επιστημονικό κλάδο σε έναν άλλο! Ο άλλος τρόπος είναι η μεταβολή του χαρακτήρα ενός τμήματος κοινωνιολογίας με τη δημιουργία νέων, κοινωνιολογικών άσχετων, τομέων· εν δυνάμει δε και Τμήματος άλλου γνωστικού αντικειμένου. Ενδιαμέσως, τόσο η διδασκαλία όσο και η ανάπτυξη της κοινωνιολογικής έρευνας οδηγείται στα αζήτητα.

¹⁹ Αναφέρομαι στον Κωνσταντίνο Τσουκαλά και στον Νίκο Μουζέλη ως δύο παραδειγματικά καθαρών περιπτώσεων κοινωνιολόγων που ακριβώς με το πυκνό και συστηματικό επιστημονικό-ερευνητικό τους έργο έχουν μελετήσει κεντρικά ζητήματα της ελληνικής κοινωνίας. Είναι ακριβώς αυτή τους η διάσταση, η επιστημονικο-επαγγελματική που διαφωτίζει και προσφέρει κοινωνικά χρήσιμη γνώση, η οποία οδήγησε στο να αποκτήσουν και ένα δημόσιο ρόλο.

(Aubert, όπως αναφέρεται σε Kallenberg, 2000),²⁰ άλλοι τους οποίους δεν επιθυμώ να κατονομάσω τώρα εδώ, απ' ευθείας συμβάλλουν στο ακριβώς αντίθετο. Αυτή βεβαίως είναι μία πολύ ενοχλητική κατάσταση για την εικόνα της κοινωνιολογίας και τη συμβολή της –δυστυχώς δεν λειτουργεί ενεργός μηχανισμός άμυνας– και η κατάσταση χειροτερεύει ακόμα περισσότερο όταν τέτοια πρόσωπα διαδραματίζουν ένα ευρύτερο ρόλο στα ακαδημαϊκά πράγματα ως «παράγοντες».

Χαρακτηριστικά για τις αδυναμίες συγκρότησης της επαγγελματικής κοινωνιολογίας αναφέρω πως δεν υφίσταται ούτε ένα (1) αμιγώς επιστημονικό κοινωνιολογικό περιοδικό στον Ελλαδικό χώρο. Πάντως, κατά την τρέχουσα περίοδο, υπάρχουν τέσσερα επιστημονικά περιοδικά στον ευρύτερο χώρο των κοινωνικών επιστημών που διαθέτουν σύστημα κριτών. Αυτά είναι η *Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών* που εκδίδει το ΕΚΚΕ,²¹ το *Επιστήμη και Κοινωνία*, το *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, και τα *Σύγχρονα Θέματα*, στα οποία περισσότερο ή λιγότερο βρίσκει διέξοδο η έρευνα, μεταξύ άλλων ειδικοτήτων, και κοινωνιολόγων. Εξ άλλου, η επιστημονική συζήτηση επί θεμάτων αμιγούς κοινωνιολογικού ενδιαφέροντος είναι επίσης εξαιρετικά περιορισμένη.

Η κοινωνιολογία στην Ελλάδα είναι σε πολύ σημαντικό βαθμό διδασκαλία, η οποία όπως ήδη υπογραμμίστηκε αποτελεί σε σημαντικό βαθμό έργο μη-κοινωνιολόγων. Ως προς την έρευνα, αυτή κατά την τελευταία εικοσιπενταετία και κατά την τρέχουσα περίοδο είναι σε σημαντικότερο βαθμό συνδεδεμένη με προγράμματα χρηματοδοτούμενα από την ΕΕ. Προγράμματα των οποίων οι ερευνητικές προτεραιότητες δεν συμπίπτουν κατ' ανάγκη με την εξαιρετικά μεγάλη ανάγκη να χαρτογραφηθούν και να κατανοηθούν οι τοπικοί-ελληνικοί κοινωνικοί μηχανισμοί και φαινόμενα και να αποκτηθεί πρωτογενής γνώση σχετικά με σημαντικές κοινωνικές διεργασίες. Όσον δε αφορά την εθνική χρηματοδότηση της κοινωνικής έρευνας, ή αυτής που χρηματοδοτούν αυτοδύναμα τα πανεπιστήμια, αυτή εμφανίζεται αναιμική στην καλύτερη περίπτωση. Παραδείγματος χάριν, η ESS και οι περιπέτειές της.²² Χωρίς αμφιβολία, τέτοιες και ανάλογες δυσχέρειες εκφράζουν την ευρύτερη

---

²⁰ Δεν βρίσκεται μακριά από τα προαναφερθέντα και η αντίληψη που διατυπώνει για τη σχέση κοινωνιολογίας και εξουσίας ο Göran Therborn όταν λέγει: «οι επιστήμονες δεν αποφασίζουν για τις ιστορικές επιλογές. Η ευθύνη τους είναι να προβάλλουν εναλλακτικές προτάσεις και τη δυνατότητα συνδυασμών τους» (2003, σελ. 66).

²¹ Το ΕΚΚΕ όμως βαίνει προς συγχώνευση ή κατάργηση με ότι αυτό σημαίνει για την κοινωνική έρευνα στην Ελλάδα και την απόκτηση κοινωνικά χρήσιμης γνώσης. Αυτό επιχειρείται με την από 26/05/2009 Απόφαση της Διυπουργικής Επιτροπής.

²² Η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (European Social Survey-ESS) αποτελεί σήμερα καθώς και τα τελευταία οκτώ χρόνια την μοναδική συστηματική έρευνα που διενεργείται στον ευρωπαϊκό χώρο και η οποία αντλεί σημαντικές πληροφορίες για τους προσανατολισμούς και τις αντιλήψεις των πληθυσμών των χωρών που συμμετέχουν σ' αυτήν. Παρέχει δε τόσο έγκυρες πληροφορίες για την κάθε χώρα όσο και δεδομένα που επιτρέπουν συγκρίσεις. Και όμως, η τότε ηγεσία του ΕΚΚΕ των αρχών της τρέχουσας δεκαετίας αρχικά αρνήθηκε τη συμμετοχή στην έρευνα αυτή –κατά τον πρώτο της γύρο (ή κύμα)– και μόνον κατόπιν καταγγελιών εδέησε να συμμετάσχει. Στη συνέχεια, η χώρα –δια του ΕΚΚΕ και της ΓΓΕΤ– «κατάφερε» να μην συμμετάσχει στον τρίτο γύρο αυτής της επαναλαμβανόμενης ανά διετία έρευνας· ο λόγος ήταν

καθήλωση στον ημιπεριφερειακό χαρακτήρα της χώρας και του *modus vivendi* των θεσμικών της μορφωμάτων αλλά και της συνολικής κοινωνίας των πολιτών, που και τις επιτείνουν-διαϊωνίζουν.

Συμπεράσματα και Προοπτικές

Η κοινωνιολογία των πολιτικών καθώς και η δημόσια κοινωνιολογία μπορούν μόνο να αναπτυχθούν, κατά την άποψή μου, ως προεκτάσεις της επαγγελματικής κοινωνιολογίας, η οποία σαφώς θα ωφελούνταν από την ποιοτική και ποσοτική ισχυροποίηση της κριτικής κοινωνιολογίας. Στις ΗΠΑ, στη Βρετανία ή αλλού, η συζήτηση για τη δημόσια κοινωνιολογία είχε ως αφετηρία την αποκρυπτογράφηση του κοινωνικού κόσμου και την άμεσα ή έμμεσα, κοινωνικά χρήσιμη γνώση που η κοινωνιολογική έρευνα και θεωρία δημιούργησε. Σε ορισμένα άλλα μέρη του κόσμου αυτά τα κοινωνικο-επιστημονικά επιτεύγματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν από εθνικές κοινωνιολογίες προκειμένου να διαφωτίσουν τα κοσμικά ακροατήριά τους ενώ καθοδηγούν τη δική τους έρευνα. Παρά ταύτα, οι εθνικές κοινωνιολογίες είναι απαραίτητο να δημιουργήσουν γνώση για τις ιδιαίτερες κοινωνίες τους. Πραγματικά, εάν πρόκειται να υπάρξει κίνηση και η κοινωνιολογία να έχει κάποιες επιπτώσεις αυτό μπορεί μόνον να επιτευχθεί εάν έχει κάτι το σημαντικό να πει για τη συγκεκριμένη κοινωνία και τα συγκεκριμένα της προβλήματα και ζητήματα, τόσο τα αιχμής, όσο και τα περισσότερο υποβάθρου, τους τρόπους λειτουργίας, αντίδρασής της, κ.ο.κ.

Έτσι στην ελληνική περίπτωση, υποπτεύομαι δε πως και σε αρκετές άλλες ακόμη, η προτεραιότητα δεν βρίσκεται στο προχώρημα τόσο πολύ ή ιδιαίτερα στην κατεύθυνση της δημόσιας κοινωνιολογίας – αυτή ήδη υπάρχει. Αντίθετα, νομίζω πως για το προβλεπτό μέλλον, το καθήκον βρίσκεται στο να δοθεί προτεραιότητα στην ενίσχυση και ισχυροποίηση της επαγγελματικής κοινωνιολογίας, χωρίς προφανώς να απολεσθούν από το πεδίο οι τρεις άλλες κοινωνιολογικές περιοχές-κατευθύνσεις, κατά την διάκριση του Burawoy. Σ' αυτή τη διεργασία η νέα «Ελληνική Κοινωνιολογική Εταιρία (ΕΚΕ)» θα μπορούσε να διαδραματίσει, κανείς ελπίζει, ένα κριτικά σημαντικό ρόλο.²³

πως δεν ήταν δυνατόν να συγκεντρωθεί το απαιτούμενο ποσό της εθνικής συμμετοχής εκ € 30.000. Πάντως, συμμετέχει στον τέταρτο γύρο.

²³ Η ΕΚΕ ιδρύθηκε το 2007 από μία ομάδα ακαδημαϊκών κοινωνιολόγων με τη ρητή πρόθεση να αντιπροσωπεύσει την επαγγελματική κοινωνιολογία στην Ελλάδα. Ο πρώτος πρόεδρος της ήταν ο Νίκος Τάτσης και η δεύτερη η Ελένη Νίνα-Παζαρζή. Κατά τη διάρκεια των πρώτων δύο περίπου ετών ύπαρξής της η Εταιρία διοργάνωσε σειρά από δημόσιες εκδηλώσεις και συνέδρια. Η πρώτη εκδήλωση αφορούσε όψεις του κοινωνιολογικού εγχειρήματος στην Ελλάδα, η δεύτερη ήταν ένα συνέδριο σχετικά με την πρόσληψη του έργου του Μαξ Βέμπερ στην Ελλάδα. Τρίτη εκδήλωση αποτέλεσε το πρώτο τακτικό της συνέδριο που πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2009. Τον Μάιο του 2009 ακολούθησε μία εκδήλωση αναφορικά με την κοινωνία των πολιτών τα προβλήματα και τις εννοιολογήσεις της (έχει ανακοινωθεί ήδη η διενέργεια του δεύτερου συνεδρίου της τον Νοέμβριο του 2009). Όχι λιγότερο σημαντική αποτέλεσε ανοικτή επιστολή του προεδρείου της ΕΚΕ αναφορικά με

Ευχαριστίες

Θέλω να ευχαριστήσω τους Μανώλη Αλεξάκη, Αλέξανδρο Αφουξενίδη, Στέλλα Ζαμπαρλούκου, Χριστίνα Καρακιουλάφη, Μαρία Κούση, Αλέξανδρο Κύρτση, Βασίλη Ρωμανό, Γιώργο Χάλαρη, όλους συναδέλφους και φίλους, οι οποίοι με τα σχόλια και την κριτική τους με βοήθησαν εξαιρετικά. Βεβαίως δεν ευθύνονται για τις απόψεις που ανέπτυξα εδώ.

Βιβλιογραφία

- Acker, John (2005), "Comments on Burawoy on Public Sociology", *Critical Sociology*, 31, (3): 327-331.
- Aronowitz, Stanley (2005), "Comments on Michael Burawoy's 'The Critical Turn to Public Sociology'", *Critical Sociology*, 31(3): 333-338.
- Beck, Ulrich (2005), "How Not to Become a Museum Piece", *British Journal of Sociology*, 56 (3): 235-42.
- Bottomore, Tom, B. (1974), *Κοινωνιολογία: Κεντρικά προβλήματα και βασική βιβλιογραφία*, εισαγωγή, μετάφραση και επιμέλεια Δ. Γ. Τσαούση, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg.
- Bourdieu, Pierre, Chamboredon, Jean-Claude και Passeron, Hean-Claude (2009), *Η Τέχνη του Κοινωνιολόγου*, Αθήνα, εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Brady, David (2004), "Why Public Sociology May Fail", *Social Forces*, June 2004, 82(4): 1629-1638.
- Braithwaite, John (2005), "For Public Social Science", *The British Journal of Sociology*, 56 (3): 345-353.
- Burawoy, Michael (2004a), "Public Sociologies: Contradictions, Dilemmas, and Possibilities", *Social Forces*, June 2004, 82(4): 1603-1618.
- Burawoy, Michael (2004b), "Public Sociology: South African Dilemmas in a Global Context", *Society in Transition*, 35 (1): 11-26.
- Burawoy, Michael (2005a), "For Public Sociology-2004 Presidential Address", *American Sociological Review*, 70 (February): 4-28.
- Burawoy, Michael (2005b), "Response: Public Sociology: Populist Fad or Path to Renewal?" *The British Journal of Sociology*, 2005, 56 (3): 417-432.
- Burawoy, Michael (2005c), "The Critical Turn to Public Sociology", *Critical Sociology*, 31, (3): 313-326.
- Burawoy, Michael (2007), "Public Sociology: Mills vs. Gramsci", *Sociologica*, 1/2007: 7-13.

ζητήματα δεοντολογίας, διάκρισης των επιστημονικών πεδίων και των ορίων δραστηριοποίησής τους αναφορικά με ζητήματα επιλογής προσωπικού, η οποία απεστάλη στα σχετικά Τμήματα Κοινωνιολογίας και στα ιδρύματα στα οποία απασχολούνται κοινωνιολόγοι – αποτελεί μία πρώτη προσπάθεια προσδιορισμού ή/και διπλής περιχαρακωσης της επαγγελματικής κοινωνιολογίας, κάτι που κάθε επάγγελμα που σέβεται τον εαυτό του επιδιώκει προκειμένου να αναπτυχθεί (βλ. Χιωτάκης 1994).

- Burawoy, Michael (2008a), "What Is to Be Done? Theses on the degradations of social existence in a globalised world", *Current Sociology*, 56(3): 351-59.
- Burawoy, Michael (2008b), "Open Letter to C. W. Mills", *Antipode*, 40 (3): 365-75),
- Burawoy, Michael (2009), "The Public Sociology Wars", in Vincent Jeffries (ed.), *The Handbook of Public Sociology*, Lanham, Maryland, Rowan and Littlefield, pp. 449-73.
- Calhoun, Craig (2005), "The Promise of Public Sociology", *The British Journal of Sociology*, 56 (3): 355-363.
- Campbell, John, K. (2003), "The Social Science Centre, Athens, 1962", στο Ι. Λαμπίρη Δημάκη (επιμ.), *Κοινωνικές Επιστήμες και Πρωτοπορία στην Ελλάδα 1950-1967*, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg, σσ. 431-5.
- Carmocolias, Demetrios George (1974), *Political Communication in Greece, 1965-1967: The last two years of a parliamentary democracy*, Athens, National Centre of Social Research.
- Etzioni, Amitai (2005), "Bookmarks for Public Sociologists", *The British Journal of Sociology*, 56 (3): 373-378.
- Fontaine, Philippe (2006), "The Intellectuals and Capitalism", *The British Journal of Sociology*, 57 (2): 189-194.
- Footnotes* (2008), "First 'Sociological Forum' of the International Sociological Association", 36, 9 (December Issue).
- Ghamari-Tabrizi, Behrooz (2004), "Can Burawoy Make Everybody Happy? Comments on Public Sociology", *Critical Sociology*, 31 (3): 361-369.
- Gouldner, Alvin W. (1970), *The Coming Crisis of Western Sociology*, London, Heinemann.
- Hall, John A. (2005), "A Guarded Welcome", *The British Journal of Sociology*, 56 (3): 379-381.
- Holmwood, John (2007), "Sociology as Public Discourse and Professional Practice: A Critique of Michael Burawoy", *Sociological Theory*, 25(1): 46-66.
- Inglis, Christine (2005), "Comments on Michael Burawoy's ASA Presidential Address", *The British Journal of Sociology*, 56 (3): 383-386.
- Kalleberg, Ragnvald (2000), "The Most Important Task of Sociology is to Strengthen and Defend Rationality in Public Discourse': On the Sociology of Vilhelm Aubert", *Acta Sociologica*, 43: 399-411.
- Kalleberg, Ragnvald (2005), "What is 'Public Sociology'? Why and How Should it be Made Stronger?", *The British Journal of Sociology*, 56(3): 387-393.
- Kassimati, Koula (1998), "Development of Social Research in Greece: Problems, Trends and Prospects", *International Sociology*, 13 (3): 345-358.
- Kokosalakis, Nikos (1998), "Politics and Sociology in Greece, 1950-98", *International Sociology*, 13 (3): 325-343.
- Kyrtsis, Alexandros-Andreas (1998), "Greek Interbellum Modernizers and the 'Sociological Idea'", *International Sociology*, 13 (3): 311-324.
- Light, Donald W. (2005), "Contributing to Scholarship and Theory through Public Sociology", *Social Forces*, 83(4): 1647-1654.
- McLaughlin, Neil and Turcotte, Kerry (2007), "The Trouble with Burawoy: An Analytic, Synthetic Alternative", *Sociology*, 41(5): 813-828.
- McLennan, Gregor (2007), "Towards Postsecular Sociology?", *Sociology*, 41: 857-870.

- Mann, Michael (1986), *The Sources of Social Power, Volume I, A History of Power from the Beginning to A.D. 1760*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Martinelli, Alberto (2008), "Sociology in Political Practice and Public Discourse", *Current Sociology*, 56 (3): 361-70.
- Mouzelis, Nikos (1976a), "Greek and Bulgarian Peasants: Aspects of their Sociopolitical Organisation during the Interwar Period", *Comparative Studies in Society and History*, January 1976.
- Mouzelis, Nikos (1976b), "Capitalism and the Development of Agriculture", *The Journal of Peasant Studies*, July 1976.
- Mouzelis, Nikos (1976c), "Capitalism and Dictatorship in Post-War Greece", *New Left Review*, No. 96, March-April 1976.
- Nicolaou, Litsa N. (1974), *The Growth and Development of Sociology in Greece*, Athens, unknown publisher, 74 pages.
- Nielsen, François (2004), "The Vacant 'We': Remarks on Public Sociology", *Social Forces*, June 2004, 82(4): 1619-1627.
- Petmesidou, Maria (1998), "Mass Higher Education and the Social Sciences in Greece", *International Sociology*, 13 (3): 359-384.
- Ritzer, George (2006), "Who's a Public Intellectual?", *The British Journal of Sociology*, 57 (2): 209-213.
- Scott, John (2005), *Social Theory: Central Issues in Sociology*, London, Sage.
- Scott, John (2005), "Who Will Speak, and Who Will Listen? Comments on Burawoy and Public Sociology", *The British Journal of Sociology*, 56 (3): 405-409.
- Smelser, Neil J. (2008), [uctelevisión](http://www.youtube.com/watch?v=Kn3JilBtMhw) , <<http://www.youtube.com/watch?v=Kn3JilBtMhw>> , January 31, 2008,
- Smelser, Neil J. (2006), "Comment on Bryan S. Turner, 'British sociology and public intellectuals: consumer society and imperial decline'", *The British Journal of Sociology*, 57 (2): 215-217.
- Swedberg, Richard (2007), "Public Sociology and Economic Sociology: Introductory Remarks", *Socio-Economic Review*, 5: 319-367.
- Smelser, Neil J. and Swedberg, Richard (eds) (2005), *The Handbook of Economic Sociology*, second edition, Princeton/Oxford and New York, Princeton University Press/Russell Sage Foundation.
- Therborn, Göran (2003), «Η Παγκόσμια Κοινωνική Δυναμική και η Παγκόσμια Στροφή της Κοινωνιολογίας», στο Ρ. Παναγιωτοπούλου, Σ. Κονιόρδος, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη (επιμ.), *Παγκοσμιοποίηση και Σύγχρονη Κοινωνία*, Αθήνα, εκδόσεις ΕΚΚΕ, σελ. 35-66.
- Tittle, Charles R. (2004), "The Arrogance of Public Sociology", *Social Forces*, 82(4): 1639-1643.
- Touraine, Alain (2007), "Sociology and the End of Society" in Dan Clawson, et al. (eds), *Public Sociology*, University of California Press, pp. 67-78.
- Tsoucalas, Constantine (1981b), "The Ideological Impact of the Civil War", in J. Iatrides (ed.): *Greece in the 1940s. A Nation in Crisis*, Hanover & London, University Press of New England, σελ. 319-343.

- Turner, Bryan S. (2006), "British Sociology and Public Intellectuals: Consumer Society and Imperial Decline", *The British Journal of Sociology*, 57(2): 169-188.
- Turner, Bryan S. (2006), "Public Intellectuals, Globalization and the Sociological Calling: A Reply to Critics", *The British Journal of Sociology*, 57 (3): 345-351.
- Turner, Jonathan H. (2005), "Is Public Sociology Such a Good Idea?", *The American Sociologist*, Fall/Winter: 27-45.
- Turner, Stephen (2007), "Public Sociology and Democratic Theory", *Sociology*, 41(5): 785-798.
- Vaughan, Diane (2006), "NASA Revisited: Theory, Analogy, and Public Sociology", *American Journal of Sociology*, 112 (2): 353-393.
- Wallerstein, Immanuel (1991), *Unthinking Social Science: The limits of nineteenth-century paradigms*, Cambridge, Polity Press.
- Weber, Max (1970a), "Politics as a Vocation", in H. H. Gerth and C. W. Mills (eds), *From Max Weber: Essays in Sociology*, London, Routledge, pp. 77-128.
- Weber, Max (1970b), "Science as a Vocation", in H. H. Gerth and C. W. Mills (eds), *From Max Weber: Essays in Sociology*, London, Routledge, pp. 129-156.
- Wright Mills, Charles (1974), *Η Κοινωνιολογική Φαντασία*, Αθήνα, εκδόσεις Ολκός.
- Zdravomyslova, Elena (2008), "'Make Way for Professional Sociology!' Public Sociology in the Russian Context", *Current Sociology*, 56(93): 405-414.
- [Αλεξανδρόπουλος, Στέλιος] (επιμ.) (1999), *Προοπτικές και Μέλλον των Κοινωνικών Επιστημών στην Ελλάδα*, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο
- Ελευθερόπουλος, Αβροτέλης (1931), *Οικονομία και Φιλοσοφία: Ανάλυσις του Βίου των Ελλήνων και των Γερμανορωμαϊκών Εθνών*, Θεσσαλονίκη, Τύποις Μ. Τριανταφύλλου & Σίας.
- Ελευθερόπουλος, Αβροτέλης (1930), *Ο Κοινωνικός Βίος των Ανθρώπων: Αρχή εξέλιξης και φύσις αυτού*, [Θεσσαλονίκη, Εκ των έργων του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης](#).
- Η Κοινωνιολογική Εταιρεία (1910), «Το Πρόγραμμα του 'Λαϊκού Κόμματος'», *Ο Νουμάς*, τ. 8, Αρ. 413, σελ. 236-7.
- Καραβίδα, Κώστα Κ. (1931 [1978]), *Αγροτικά: Έρευνα επί της οικονομικής και κοινωνικής μορφολογίας εν Ελλάδι και εν ταις γειτονικαίς Σλαυϊκαίς χώραις: Μελέτη συγκριτική*, [Εν Αθήναις: Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου](#) [3^η έκδοση, [Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, 1978](#)].
- Κονιόρδος Σωκράτης, Μ. (2008), «Το Ζήτημα της Κοινωνικής Έδρασης και της Κοινωνικής Κατασκευής των Κοινωνικο-οικονομικών Φαινομένων», σε Σωκράτης Μ. Κονιόρδος (επιμ.), *Θεωρητικά Διλήμματα και Κοινωνική Πραγματικότητα*, Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ. 127-159.
- Κύρτσος, Αλέξανδρος-Ανδρέας (1996), *Κοινωνιολογική Σκέψη και Εκσυγχρονιστικές Ιδεολογίες στον Ελληνικό Μεσοπόλεμο*, Αθήνα, εκδόσεις Νήσος.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ιωάννα (επιμ.) (2003), *Κοινωνικές Επιστήμες και Πρωτοπορία στην Ελλάδα 1950-1967*, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ιωάννα (2003), «Δύο Πρωτοποριακά Κοινωνιολογικά Περιοδικά των Μέσων της Δεκαετίας του '50 και του '60», στο Ι. Λαμπίρη Δημάκη (επιμ.), *Κοινωνικές Επιστήμες και Πρωτοπορία στην Ελλάδα 1950-1967*, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg, σσ. 187-210.

- Λαμπίρη-Δημάκη, Ιωάννα (επιμ.) (2002), *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα Σήμερα. Η ολοκλήρωση της τριλογίας, 1959-2000. Με κείμενα 36 συγγραφέων*, τόμος γ', Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ιωάννα (2000), *Για την Κοινωνιολογία*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ιωάννα (επιμ.) (1997), *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα Σήμερα 1998-1996: Με κείμενα 47 συγγραφέων*, τόμος β', Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ιωάννα (επιμ.) (1987), *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα Σήμερα: Με κείμενα 30 συγγραφέων*, [ά τόμος], Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ιωάννα (1974), *Προς Μία Ελληνική Κοινωνιολογία της Παιδείας*, δύο τόμοι, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Μελετών.
- Λεμπέσης Ευάγγελος (2006 [1941]), *Η Επαναστατική Μάζα και Η Τεράστια Κοινωνική Σημασία των Βλακών εν τω Σύγχρονω Βίω: Συμβολή εις την κοινωνιολογίαν των κοινωνικών επαναστάσεων*, Αθήνα, εκδόσεις των Φίλων.
- Λεμπέσης Ευάγγελος (2001) *Μύθος και Πραγματικότητα της Αστικής Κοινωνίας*, Αθήνα, εκδόσεις των Φίλων.
- Μουζέλης, Νίκος (1978), *Νεοελληνική Κοινωνία: Όψεις υπανάπτυξης*, Αθήνα, εκδόσεις Εξάντας.
- Μπάτσης, Δημήτρης (1947 [1977]), *Η Βαριά Βιομηχανία στην Ελλάδα*, δεύτερη έκδοση, Αθήνα, εκδόσεις Κέδρος.
- Πουλαντζάς, Νίκος (1977), *Η Κρίση των Δικτατοριών: Πορτογαλία, Ελλάδα, Ισπανία*, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση.
- Πουλαντζάς, Νίκος (1975), *Οι Κοινωνικές Τάξεις στον Σύγχρονο Καπιταλισμό*, Αθήνα, εκδόσεις Θεμέλιο.
- Σαματάς, Μηνάς (1999), «Ποια Κοινωνιολογία και για Ποιον; Σκέψεις για μια αντιγραφειοκρατική ανθρωπιστική κοινωνιολογία», στο [Στέλιος Αλεξανδρόπουλος (επιμ.)], *Προοπτικές και Μέλλον των Κοινωνικών Επιστημών στην Ελλάδα*, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο, σελ. 17-38.
- Σορώκος, Στάθης (2003), «Κοινωνική Επιστήμη και Έρευνα στην Μεταπολεμική Ελλάδα: Η ίδρυση του Κέντρου Κοινωνικών Επιστημών Αθηνών», στο Ι. Λαμπίρη Δημάκη (επιμ.), *Κοινωνικές Επιστήμες και Πρωτοπορία στην Ελλάδα 1950-1967*, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg, σσ. 395-402.
- Τσαούσης, Δημήτρης, Γ. (επιμ.) (1983), *Ελληνισμός και Ελληνικότητα*, Αθήνα, εκδόσεις Εστία, 1983
- Τσαούσης, Δημήτρης, Γ. (1971), *Μορφολογία της Νεοελληνικής Κοινωνίας*, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg.
- Τσαούσης, Δημήτρης, Γ. (1970), *Η Ιδεολογία της Αναπτύξεως: Δοκίμιον επί των διαπολιτιστικών σχέσεων της δύσεως μετά του τρίτου κόσμου*, Αθήνα, χ.ό.
- Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος (1981a), *Κοινωνική Ανάπτυξη και Κράτος. Η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα*, Αθήνα, Θεμέλιο.
- Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος (1977), *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα, 1830-1922*, Αθήνα, εκδόσεις Θεμέλιο.
- Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος (1974), *Η ελληνική τραγωδία. Από την απελευθέρωση στους συνταγματάρχες*, Μετάφραση Κ. Ιορδανίδη, Αθήνα, Ολκός.

Φίλιας Βασίλης (1974), *Κοινωνία και Εξουσία στην Ελλάδα: Η νόθα αστικοποίηση 1800-1864*, Αθήνα εκδόσεις Gutenberg.

Χιωτάκης Στέλιος (1994), *Για Μία Κοινωνιολογία των Ελευθέρων Επαγγελματιών: Επιστημονική επαγγελματοποίηση των ιατρικών υπηρεσιών*, Αθήνα, εκδόσεις Οδυσσέας.